

Braco Kovačević
Irina Kovačević

GLOBALIZACIJA DESTRUKCIJE

BRACO KOVAČEVIĆ IRINA KOVAČEVIĆ
GLOBALIZACIJA DESTRUKCIJE

Evropski defendologija centar za naučna,
politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna,
sociološka i kriminološka istraživanja

Izdavač:

Evropski defendologija centar za naučna,
politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna,
sociološka i kriminološka istraživanja, Banja
Luka

Za izdavača:

Prof. dr Duško Vejnović

Recenzenti:

Akademik prof. dr Slavo Kukić
Prof. dr Ivan Šijaković

BRACO KOVAČEVIĆ IRINA KOVAČEVIĆ

GLOBALIZACIJA DESTRUKCIJE

Banja Luka
2019.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
1. Globalizacija.....	11
Pojam globalizacije.....	13
Odnos prema globalizaciji.....	27
2. Destrukcija.....	47
Kultura i priroda.....	49
Rizici.....	56
Neodrživost razvoja.....	63
LITERATURA	109

PREDGOVOR

Globalizacija je jedan objektivni planetarni, transnacionalni proces međusobnog povezivanja i međuzavisnog interakcijskog odnosa i zblizavanja različitih regija, država, naroda i etničkih grupa, kao i njihovih ekonomija, politika i kultura u okviru jedne umreženosti kojom se prevazilaze granice nacionalnih/građanskih država.

Ovaj proces međusobnog povezivanja nije beskonfliktan nego, naprotiv, više ili manje konfliktan.

Na jednoj strani se razvija ekonomska dobit, bogatstvo i raskoš, a na drugoj siromaštvo, bijeda i besperspektivnost. Sa razvojem globalizacije, a pod uticajem djelovanja neprikosnovene moći kapitala, korporacija i moćnih neoliberalnih država, se razvija provalija između različitih, separatnih i antagonističkih polariteta u okviru kojih se razaraju nacionalne suverenosti država, njihove ekonomije i kulture.

Globalizacijski svijet nije ništa drugo nego svijet „darvinovske ekonomije“, neuravnoteženog, neujednačenog, asimetričnog i antagoniziranog razvoja. To je svijet u kojem postoje izrazite ekstremne ekonomske, političke i socijalne nejednakosti koje predstavljaju povoljno tlo pojave i razvoja različitih oblika rizika – apsolutne kontrole osoba, nasilja, terorizma, organizovanog kriminala, erozije državnih suverenosti, gušenja demokratije i stvaranja izrazito

autoritarnih vlada i država, imperijalizma i neoimperijalizma, povećanja nezaposlenosti i siromaštva, razaranja prirodne okoline i ugrožavanja okoliša i sveukupnog života na Zemlji. Neoliberalno utemeljena globalizacija zaista vodi mogućem uništenju prirode i samouništenju čovječanstva.

Da se to ne bi dogodilo, čovječanstvo *mora* stvoriti i razvijati sasvim drugačiju percepciju globalne, planetarne odgovornosti i paradigmu drugačijeg načina života. U suprotnom, kataklizma je sasvim moguća i izvjesna...

1.

GLOBALIZACIJA

Pojam globalizacije

Što je globalizacija, i kako je razumjeti kao relevantnu društvenu pojavu?

Prije nego što navedemo neka gledišta o globalizaciji, navešćemo jedno interesentno upoređenje globalizacije sa pričom o tri slijepca koja su sreli slona. Naime, svaki je od slijepaca nastojao da opiše slona, ali je svaki od njih imao svoju percepciju i opisivao samo jedan njegov dio. Tako je onaj koji je dodirivao surlu slona isticao da je riječ o životinji „poput zmije“; drugi je, pipajući nogu slona, smatrao da životinja liči na drvo, a treći, dodirujući slonove uši, tvrdio da ona dvojica nikako nisu u pravu i da slon liči na lepezu. Dakle, svaki od njih je percipirao samo dio slonovog tijela i na osnovu tog dijela su stvarali parcijalnu predstavu o životinji. Tako je i sa globalizacijom. Videći samo neke od strukturalnih elemenata, komponenti i „dijelova“ globalizacije, ljudi o njoj zauzimaju određene stavove misleći da je razumiju kao cjelinu što, naravno, nikako nije tačno.¹

Sam termin *globalizacija* je relativno novijeg datuma. U gotovo stalnoj je upotrebi nepunih pola stoljeća, kako u teorijskim

¹ Dž. Kanton, *Ekstremna budućnost: najznačajnije tendencije koje će promeniti svet u narednih pet, deset i dvadeset godina*, Beograd, „CLIO“, 2009, str. 259-260.

krugovima, tako i u svakodnevnom životu. Gotovo da ne postoji diskurs bez osvrta na globalizaciju, njene uzroke, posljedice, rizike i probleme koje sobom i u sebi nosi.

Kao najčešći alternativni nazivi za globalizaciju se koriste i drugi nazivi i izrazi, kao što su:

- „mondijalizacija“
- „planetarizacija“
- „univerzalizacija“
- „internacionalizacija“
- „amerikanizacija“
- „vesternizacija“
- „mekdonaldizacija“, itd.

Pojam *globalizacije* se na različite načine shvata. Od toga da je riječ o povezivanju lokalnih i regionalnih područja, te državnih, etničkih, kulturnih i političkih segmenata u integrativnu cjelinu, do toga da je ona manifestacijski prostor sukoba i konflikata, autoritarnosti i neslobode, socijalne nepravde, eksploatacije i diskriminacije.

Globalizacija je izuzetno snažan proces povezivanja i integracije društava i država u jednu međuzavisnu cjelinu. U modernom i savremenom dobu se globalizacija temelji na neoliberalnom ekonomskom konceptu, doktrini i ideologiji.

Važne pokretačke snage neoliberalnog globalnog procesa proizvodnje i dominantnog načina života predstavljaju informacione i

komunikacione tehnologije, brzi razvoj infrastrukture i saobraćaja, te kapital, jeftina radna snaga i jeftine sirovine. S ciljem ostvarenja što većeg profita, a u potrazi za jeftinom radnom snagom i resursima, kapital prelazi nacionalne granice.

Kada je u pitanju diskurs o počecima globalizacije, postoje različita gledišta. U tom smislu se ističe da globalizacija započinje sa prvim migracijama, odnosno sa početkom čovjekove potrage za hranom i drugim neophodnim resursima. Takođe, ističe se da se počeci globalizacije mogu povezati sa počecima razvoja civilizacije i modernizacije, zatim sa pojavom i širenjem religija, Vizantijskim periodom, *Rimskim carstvom*. Intenzivni razvoj procesa globalizacije neki vide u 70-80-tih godinama prošlog stoljeća sa razvojem kapitalističkog načina proizvodnje, te 90-tih, rušenjem *Berlinskog zida*.

Pored termina *globalizacija*, u upotrebi je još jedan termin povezan sa prethodnim terminom, a to je – ***globalizam***.

Globalizacija nije isto što i *globalizam*. Ovu distinkciju je dobro uočio Ulrich Bek kada je istaknuo da se pod pojmom *globalizma* može podrazumijevati ono shvatanje prema kojem „svjetsko tržište izgurava ili zamjenjuje političko djelovanje, odnosno ideologiju vladavine svjetskog tržišta, ideologiju neoliberalizma“. S druge strane posmatrano, globalizacija je nešto drugo; pod njom treba

podrazumijevati „processe kojih je posljedica ta da transnacionalni akteri, njihove šanse za moć orijentacije, identiteti i mreže potkopavaju nacionalne države i njihov suverenitet i međusobno se povezuju“.²

Iako se danas riječ *globalizacija* svakodnevno koristi, ipak treba reći da se ova riječ tek odnedavno počela upotrebljavati.

Globalizacija se, najjednostavnije, može odrediti „kao sve veća međusobna globalna povezanost“; pod nazivom „globalizacija“ podrazumijevaju se složeni i uzajamno međusobno povezani procesi „u domenu ekonomije, tehnologije, kulture, životne sredine i politike“. Takođe, globalizacija se odnosi i na „tokove roba, kapitala, ljudi, informacija, ideja, slika i rizika izvan nacionalnih granica, u kombinaciji sa razvojem društvenih mreža i političkih institucija koje ograničavaju nacionalnu državu. Za sociologe, najznačajniji aspekt globalizacije je način na koji ovi tokovi postaju problematika vezana za osnovnu sociološku sliku društva, kao objedinjen i koherentan sklop struktura i prakse kojima rukovodi suverena nacionalna država“.³

² U. Beck, *Što je globalizacija*, Zagreb, „Vizura - Biblioteka Novi Poredak“, 2003, str. 24, 28.

³ K. Neš, *Savremena politička sociologija: globalizacija, politika i moć*, Beograd, „Službeni glasnik“, 2006, str. 59.

Entoni Gidens ističe da se termin *globalizacija* koristi kao oznaka za različite oblike integracija i međuzavisnosti.

Gidens smatra da se globalizacija „može definisati kao intenzifikacija društvenih odnosa“ na svjetskom području, intenzifikacija koja povezuje udaljena mjesta tako da „lokalna zbivanja uobličavaju događaji koji su se odigrali kilometrima daleko i *vice versa*“. Govoreći o mogućim rizicima, Gidens kaže da nam „globalna perspektiva otkriva... činjenicu da sve jače veze sa ostatkom svijeta znače da naši postupci imaju posledicu po druge, a da svetski problemi imaju posledice po nas same... Globalizacija se odnosi na činjenicu da svi sve više živimo u `jednom svetu`, tako da pojedinci, grupe i nacije postaju sve više *međusobno zavisni*“. Globalizacija „se ne tiče samo onoga što se nalazi `tamo negde`, daleko od pojedinca“ jer se ona „dotiče i onoga što je `ovde`, utiče na intimne i lične vidove naših života. Na primer, rasprava o porodičnim vrednostima koja se odvija u mnogim zemljama naizgled je izvan uticaja globalizacije. Ali nije. Tradicionalni porodični sistemi se transformišu, ili su u krizi, u mnogim delovima sveta, naročito usled zahteva žena za većom jednakošću. Koliko nam je poznato iz pisane istorije, nikada nije postojalo društvo u kojem su žene bile približno jednake muškarcima. To predstavlja istinsku globalnu revoluciju u svakodnevnom životu, čije

posledice se osećaju svuda u svetu, u svim oblastima, od rada do politike“.⁴

Dakle, globalizacija je snažan proces intenzifikacije društvenih odnosa, te snažnih integracija i međuzavisnosti koje ubrzano mijenjaju te društvene odnose.

Prema Santosovom mišljenju, pravilnije je govoriti o *globalizacijama* nego o *globalizaciji*.

Santos ističe da globalizaciju čine „skupovi društvenih odnosa, a iz različitih skupova društvenih odnosa nastaju različiti fenomeni globalizacije. To znači da, strogo govoreći, ne postoji samo jedan entitet koji se zove globalizacija, već postoje globalizacije: tačnije rečeno, taj termin bi uvek trebalo koristiti u množini. Svaki drugi širi pojam trebalo bi da se odnosi na proces, a ne na suštinu“. Globalizacije se odnose na skupove društvenih odnosa, kao i „sukobe“, odnosno, one podrazumijevaju „pobednike i pobeđene“; to je „skup društvenih odnosa koji intenziviraju transnacionalne interakcije, bilo da je reč o transnacionalnoj međudržavnoj, kapitalističkoj ili društvenoj i kulturnoj praksi“; dvije su globalizacije - *globalizacija niskog intenziteta* i

⁴ E. Gidens, *Posledice modernosti*, Beograd, „Filip Višnjić“, 1998, str. 69, 149-150; E. Gidens, *Sociologija*, Beograd, „Ekonomski fakultet“, 2005, str. 55, 56; E. Gidens, *Odbegli svet: kako globalizacija preoblikuje naše živote*, Beograd, „Stubovi kulture“, 2005, str. 38-39.

globalizacija visokog intenziteta. Prva, tzv. *globalizacija niskog intenziteta*, se odnosi na proširenje globalizacije u smislu da su „donekle prilagođeni odnosi između lokalnih uzroka (unutrašnjih i specifičnih) i međusobno udaljenih uzroka (zajedničkih i transnacionalnih)“; druga, *globalizacija visokog intenziteta*, se odnosi na dominaciju globalnih institucija moći, kao što su Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka, i druge institucije koje prinuđavaju države da izgrađuju *pravosuđe* preko kojeg bi u nerazvijenim zamljama stvorile pretpostavke koje zahtijeva tržište. I, „za razliku od prethodnog, taj proces je veoma brz i intenzivan, podstaknut dominantnim spoljnim činiocima koji su jasno definisani i lako svodljivi na globalnu hegemonističku politiku zainteresovanu za institucionalizaciju na globalnom nivou koja olakšava ograničeno širenje globalnog kapitalizma“.⁵

Sa stajališta teme koju elaboriramo, značajno je pomenuti i mišljenje Jan Arta Šoltea.

Šolte ističe da treba razlikovati pet *shvatanja* globalizacije:

- *internacionalizaciju* – koja se odnosi na prekogranične odnose

⁵ B. De Soza Santos, *Procesi globalizacije*, „Reč“, br. 68, 14. decembra 2002, str. 31, 50, 52-53.

zemalja, razmjene i međuzavisnosti;

- *liberalizaciju* – koja se odnosi na ukidanje državnih ograničenja na području svjetske privrede i uspostavljanja integrativnih ekonomskih odnosa;
- *univerzalizaciju* – koja se odnosi na povezivanje kultura;
- *vesternizaciju* – u smislu „pozapadnjačenja“ ili „amerikanizacije“ lokalnih sredina, zajednica i svijeta, i
- *respucijalizaciju* - odnosno, reorganizaciju prostora, u okviru čega se razvijaju „transplanetarne veze među ljudima“.⁶

Mogao je Šolte u neke od navedenih ili novih shvatanja uključiti fenomene koji su značajni za globalizaciju i na koje globalizacija utiče, kao što su pitanje identiteta, religije, terorizma, ekoloških problema, zdravlja i bolesti.

Bez obzira na to što nema (a možda je i dobro što je nema) ujednačene definicije globalizacije, navešćemo jedno prihvatljivo gledište prema kojem globalizacija predstavlja posljedicu razvoja *Moderne*.

⁶ J. A. Šolte, *Globalizacija: kritički uvod*, Podgorica, „CID“, 2009, str. 16-17.

Globalizacija je „osnovno obilježje savremene epohe i jedna od najvidljivijih posljedica moderne“; globalizacija predstavlja „skup povezanih procesa koji podrazumijevaju širenje ekonomskih, društvenih, kulturnih i političkih aktivnosti koje povezuju“ društva i države u okviru svjetske zajednice, a što za „posljedicu ima intenziviranje njihove međuzavisnosti“. Integracija obuhvata dobra, radnu snagu i kapital, sirovine, centre odlučivanja, kao i sredstva materijalne (infrastruktura i saobraćaj) i simboličke komunikacije koja u sebe uključuje informacije, znanje, simbole, slike.⁷

Dakle, postoje brojna određenja pojma *globalizacije*, tako da možemo reći da nema čvrstog konsenzusa jer se globalizacija određuje na različite načine upravo zato što je i sam društveni život veoma kompleksan i nije ga moguće svesti na jednostavne akademske definicije.

U teritorijalnom, prostornom, kao i vremenskom smislu, moderna globalizacija podrazumijeva deterritorijalizaciju svijeta, odnosno, ona podrazumijeva svojevrсно „smanjivanje svijeta“. To „smanjivanje

⁷ A. Martineli, *Modernizam: proces modernizacije*, Podgorica, „CID“, 2010, str. 150.

svijeta“ istovremeno implicira i „jačanje svijesti o svijetu kao cjelini“.⁸

Kada je u pitanju *prostornost*, treba napomenuti da ljudi nisu uvijek imali isti osjećaj o nekakvoj njegovoj datosti, konstantnosti i „širini“.

Čarls Voker je dobro primijetio da je pojam *prostora* u *Moderni* veći, što je sasvim bilo nezamislivo ljudima ranijeg perioda.⁹

Iako je taj pojam prostora bio veći u *Moderni* u odnosu na vrijeme prije nje, ipak se globalna prostornost, zahvaljujući globalnim sredstvima informacija i komunikacija, saobraćaju i *Internetu*, subjektivno ne doživljava kao nešto veliko. Percepcija prostora je „umanjena“, a i svijet se „smanjio“.

U ekonomskom pogledu, neoliberalno utemeljena i orijentisana globalizacija je „instrument sve bržeg stvaranja sve većeg ekonomskog bogatstva sveta. Svet postaje bogatiji nego što su naši preci i u najneobuzdanijem uzletu mašte mogli da zamisle. Generacija mladih na Zapadu danas troši 6 puta više od svojih roditelja; globalni prihod za samo 165 godina (1870–1985)

⁸ R. Robertson, *Globalizacija kao problem*, u: *Globalizacija* (Priredio: A. Milardović), Osijek-Zagreb-Split, „Pan liber“, 1999, str. 35.

⁹ C. R. Walker, *Moderna tehnologija i civilizacija (uvod u ljudske probleme u doba strojeva)*, Zagreb, „Naprijed“, 1968, str. 389.

uvećao se za 40%. Profit transnacionalnih korporacija porastao je za 700%“.¹⁰

Ekonomski posmatrano, globalizacija je proces razvoja kapitalističke proizvodnje, globalnog tržišta, slobodnijeg kretanja kapitala, roba i usluga, te porasta transnacionalnih korporacija koje ostvaruju dominaciju nad državnim i nacionalnim ekonomijama.

U političkom smislu, globalizacija se određuje kao društvena pojava slabljenja moći nacionalnih država, erozije nacionalne države i erozije nacionalne suverenosti, porasta vladinih i nevladinih organizacija na lokalnom i globalnom nivou.

Na području kulture globalizacija raznovrsnost kultura unifikuje i nameće dominantni kulturni obrazac Zapada drugim društvenim zajednicama. Na taj način se kulturna raznovrsnost pretvara u kulturni imperijalizam, što neke teoretičare navodi na pomisao da istaknu da takva praksa dovodi do neminovnog „sukoba civilizacija“.

Međutim, neoliberalna hegemonija, neoeksploatorska i neoimperijalna moć se ne odnose samo na izvoz filmova, muzike, časopisa, nego i na različite poslove investiranja, te izgradnju prodajnih prostora,

¹⁰ M. Pečujlić, *Globalizacija - dva lika sveta*, u: *Aspekti globalizacije*, (Priredili: Vladimir Pavićević, Vladimir Petrović, Ivana Pantelić, Milan Sitarski, Goran Milovanović), Beograd, „Beogradska otvorena škola: Dosije“, 2003, str. 21.

podružnica i agencija, organizovanje „mreže lokalnih agenata“ i njihove kreditne i reklamne agencije „kao sjedišta transnacionalnih korporacija“ koje kontrolišu prihode pomoću raznih sofisticiranih tehnika. Uz pomoć obuka vojske i policije, kao i uz školovanje pripadnika elite neke zemlje, učvršćuje se zavisnost, ali i širi ideološki hegemonijski uticaj.¹¹

Ekološki posmatrano, utemeljen na profitabilizmu, merkantilizmu i tržišnom fundamentalizmu, neoliberalizam degradira i devastira prirodu, razara ekosisteme, uništava biodiverzitet, proizvodi brojne rizike, ekološke probleme i ekološku krizu.

Pri površnom posmatranju stvari, može izgledati da je diskurs o značaju biodiverziteta nekako suvišan. Međutim, nije tako.

Biodiverzitet je izuzetno značajan. „Gubitak samo jedne vrste insekata možda neće biti primećen i čini se da nema ekonomski uticaj. Ali, svaka vrsta može imati suštinsku farmaceutsku ili medicinsku vrednost, a postojanje mnogih vrsta kumulativno podstiče krucijalnu obnovljivost ekosistema. Godine 1990. je otkriveno da jedinjenje dobijeno od grana i lišća jednog drveta iz malezijske prašume sprečava širenje jednog do dva tipa

¹¹ E. S. Herman, R. V. Mekčesni, *Globalni mediji: Novi misionari korporativnog kapitalizma*, Beograd, „CLIO“, 2004, str. 226.

virusa HIV koji izaziva sidu. A, kad su se istraživači vratili po još uzoraka, otkrili su da je sve drveće posečeno i da ni jedna druga vrsta drveća u okolini ne sadrži taj krucijalni sastojak. Osim mogućih medicinskih i komercijalnih gubitaka, gubitak samo jedne žive vrste može izmeniti ravnotežu ekosistema i izazvati domino-efekat po druge vrste i obnovljivost ekosistema. Naše znanje o svetskom biodiverzitetu i obimu gubitaka biodiverziteta je ograničeno“.¹²

Internacionalizacijom informacionih i komunikacionih sredstava, saobraćaja, tržišta, rada, kapitala i tehnologije, ekološki problemi su postali univerzalni, odnosno oni su zadobili univerzalni globalni karakter i univerzalno globalno značenje i obilježje.

Ekološki problemi su dobili na značaju jer se „provlače ispod granica“. Zato su veoma opasni; sa procesima globalizacije oni zadobijavu globalno obilježje. Univerzalnost i globalnost ekoloških opasnosti je evidentna zbog toga što se odnosi na industrijsku proizvodnju čije se posljedice mogu osjetiti na različitim mjestima i potpuno daleko od samog mjesta proizvodnje. Otrovnih gasova, koncentracije olova, prašina teških metala i kontaminiranih plinova, dopiru i do čistih i

¹² J. M. Harris, *Ekonomija životne sredine i prirodnih resursa: savremeni pristup*, Beograd, "Datastatus", 2009, str. 333-334.

neindustrijalizovanih područja. Oni ne poznaju granične carine i barijere. Kiselina u vazduhu nagriza šume, pašnjake, skulpture i umjetnička djela i u sredinama koje nemaju industrijske i hemijske zagađivače. U Kanadi su jezera kisela, a šume umiru i nestaju na rubovima Skandinavije, iako se ta područja ne nalaze u blizini industrijskih postrojenja.¹³

Ovi, kao i drugi brojni primjeri, jasno pokazuju da rizici proizvedeni na lokalnom području mogu da zadobiju globalni karakter. Zato se *globalizacija* može odrediti i kao *glokalizacija*, kao povezanost *globalnog* i *lokalnog*, odnosno kao proces „prostornog zgušnjavanja“ i manifestovanja ekoloških i drugih problema.. Takođe, kao što smo i pomenuli, globalizacija se može shvatiti i kao vremensko smanjivanje i kondenzovanje zahvaljujući različitim tehnološkim sredstvima komunikacije i saobraćaja. Istovremeno, to je proces intenziviranja društvenih veza i integrativnog povezivanja raznih udaljenih mjesta. Osim toga, u prostoru globalizacije događaji na jednom mjestu mogu biti uzrokom ili posljedicom događaja na drugom mjestu koje se uopšte ne mora nalaziti u međusobnoj blizini.

Globalizacija postaje procesom stvaranja „svjetskog društva“, ali tako što u

¹³ U. Bek, *Rizično društvo: u susret novoj moderni*, Beograd, „Filip Višnjić“, 2001, str. 55.

savremenom dobu se sve više razvijaju *rizici* koji sve više zadobivaju nove dimenzije tako da se svijet kreće od „industrijskog društva“ ka opasnom „*svjetskom društvu rizika*“ i „*svjetskom rizičnom društvu*“ (Bek).

Džon Ralston Sol ističe da se globalizacija „naizgled i niotkuda pojavila“ i da su njeni zagovornici tvrdili da će ona krenuti neizbježnim pozitivnim smjerom. Ali, ubrzo se pokazalo da je ona sobom donijela neuspjehe i takve posljedice „koje se najbolje mogu definisati kao žive rane“.¹⁴

Te globalizacijske posljedice su ne samo ekonomskog ili socijalnog, političkog i geopolitičkog, nego su i kulturnog karaktera jer je neoliberalno determinirana globalizacija prostor širenja i ostvarenja kapitalističke dominacije i vladavine moćnih država i njihovih institucija moći na svim područjima društvenog života.

Odnos prema globalizaciji

Pojam globalizacije se dovodi u različite društvene relacije i odnose. Zato je i odnos prema globalizaciji različit. Za jedne je

¹⁴ Dž. R. Sol, *Propast globalizma i preoblikovanje sveta*, Beograd, „Arhipelag“, 2011, str. 9.

globalizacija sasvim pozitivan proces, za druge sasvim negativan, a za treće, on je i pozitivan i negativan.

Različite pristupe i odnose prema globalizaciji kao veoma značajnoj društvenoj pojavi, navodi Dejvid Held.

Held govori o „trijadnoj“ podjeli i pristupima – *hiperglobalistima*, *skepticima* i *transformacionistima*.

Skeptici ističu da se ne može govoriti o globalizaciji, već isključivo o regionalizaciji i internacionalizaciji; u ovim procesima moć država nije ukinuta ili umanjena, nego je i povećana; skeptici smatraju da realnu moć još uvijek imaju države; umjesto integracija, na sceni je fragmentacija svijeta koja je prožeta konfliktima i sukobima; države i vlade, a ne transdržavni subjekti, regulišu ekonomske i proizvodne odnose i aktivnosti, čime se pokazuje da je svjetska ekonomija manje integrisanija nego što se to prikazuje; globalisti, odnosno hiperglobalisti, decidno smatraju da je riječ o globalizacijskim procesima i globalizaciji; oni govore o tome da ekonomije država u snažnim globalizacijskim procesima postaju neodržive; s obzirom da ekonomska globalizacija produkuje i generira transnacionalnu mrežu proizvodnje, finansija, trgovine i usluga, mrežu koja u potpunosti „denacionalizuje“ ekonomiju, čime se u drugi plan stavlja država. Na taj način globalisti govore o potpunoj eroziji državne suverenosti

jer globalizacija i transnacionalno organizovanje transcendiraju nacionalne ekonomije, države i kulture, i zato se može govoriti o globalnoj kulturi i kulturnoj hibridizaciji. Na drugoj strani, skeptici govore o nacionalnom identitetu, a upozoravaju i na rastuću diferencijaciju između Sjevera i Juga; skeptici govore o novom imperijalizmu u okviru regionalizacije i zalažu za međunarodno društvo država, a ne za nastanak globalne vlade, globalnog civilnog društva i globalne politike o čemu govore globalisti, za koje je neoliberalna globalizacija moguća samo uz uslov postojanja regulacije i ukidanja državnih ograničenja koji koče razvoj kretanja kapitala i usluga; globalisti govore o globalnom i već sada veoma izraženom informacionom kapitalizmu, transnacionalnoj ekonomiji i podjeli rada, te rastućoj ekonomskoj i socijalnoj nejednakosti unutar i između društava, ističući i postojanje starih hijerarhija. Na kraju, postoje i *transformacionisti* koji smatraju da je globalizacija neizbježan proces, ali proces kojem se društva i države moraju prilagođavati; globalizacija rekonstruiše, ali i stvara moć i autoritet nacionalnih vlada; to je proces širenja jurisdikcija međunarodne vlasti koja tjera države da prihvataju obaveze koje preuzimaju iz međunarodnih zakona (npr. EU). Uloga država se pod pritiskom globalizacije mijenja – one ne gube suverenost, one postaju

aktivnije jer svoje aktivnosti moraju prilagoditi procesima globalizacije.¹⁵

Entoni Gidens govori o *skeptičkoj i radikalnoj* orijentaciji.

Prema mišljenju skeptika, „čitava priča o globalizaciji jeste samo to – priča.“ A, kakve god koristi donosila, ipak se, smatraju skeptici, globalna ekonomija mnogo ne razlikuje od one ranije jer većina zemalja stiže samo mali dio od spoljne trgovine - veliki dio razmjene se obavlja između regiona, a ne na globalnom nivou. S druge strane, radikali ističu da je globalizacija „veoma realna“ pojava, da je globalno tržište mnogo razvijenije. Oni „ne pridaju važnost državnim granicama“, ističući da su države izgubile ekskluzivnu suverenost a političari „sposobnosti da utiču na događaje“; za radikale je „era država-nacija“ okončana, i države su su „postale puke `fikcije`“.¹⁶

Snažno utemeljeni na neoliberalizmu, globalizacijski procesi proizvode različite posljedice tako da se može reći da je odnos prema globalizaciji dihotoman. Vrijednosni teorijski odnos prema globalizaciji je dijametralno suprotan – pozitivan ili negativan.

¹⁵ D. Held, *Debate o globalizaciji*, u: *Globalizacija – mit ili stvarnost: sociološka hrestomatija*, (Priredio Vladimir Vuletić), Beograd, „Zavod za udžbenike i nastavna sredstva“, 2003, str. 50, *pass*.

¹⁶ E. Gidens, *Odbegli svet: kako globalizacija preoblikuje naše živote*, Beograd, „Stubovi kulture“, 2005, str. 34, 35.

Za jedne je globalizacija *pozitivna pojava*, dok je za druge izrazito *negativna pojava*.

Apologete neoliberalne globalizacije upravo nastoje da istaknu njene pozitivne karakteristike. Globalizacija je za njih *pozitivna* jer povezuje osobe, narode, države, regije, kulture, širi tržišta rada, roba i kapitala, i daje šansu i bogatima i siromašnima da dobro žive.

Gidens je pozitivni aspekt globalizacije ilustrativno prikazao na primjeru – *supermarketa*.

Police supermarketa upravo pokazuju efekte globalizacije. Prvo, zato što je, zahvaljujući globalizaciji i njenom uklanjanju barijera, porasla količina i raznovrsnost proizvoda koje vidamo u supermarketima. Drugo, u supermarketete stižu proizvodi iz velikog broja zemalja. Treće, da nije bilo globalizacije, mnogi proizvodi se ne bi ni našli u supermarketima i potrošačima bi bili nepoznati i, konačno, proizvodi se više ne distribuiraju u jednu zemlju, već u mnoge zemlje. Oni se internacionalizuju što se vidi i po tome što proizvodne deklaracije „pokazuju tu novu geografsku raznolikost; uputstva za upotrebu proizvoda i njegovi sastojci često se štampaju na mnogim jezicima, kako bi bili

pristupačni potrošačima u velikom broju zemalja.¹⁷

Gotovo najjednostavniji i najlakši kontakt osoba sa globalizacijom upravo je evidentan i transparentan preko supermarketa i megamarketa koji na jednom mjestu imaju proizvode iz različitih bližih, ali i veoma dalekih geografskih sredina.

Švedski novinar Tomas Larson opisuje kako globalizacija u Aziji zapošljava radnu snagu, otklanja siromaštvo i povećava životni standard: “Nisam zbog borbe petlova došao u Navankorn, industrijsko predgrađe Bangkoka. Odvojio sam jedno popodne i umesto da prisustvujem sednici UNCTADA, otišao sam da utvrdim kako globalizacija izgleda izbliza. Farma pilića i kockarnica nalaze se se odmah pored Lusent fabrike, koja proizvodi mikroelektronske komponente. Posao se obavlja u četvrtastim zgradama koje liče na ogromne kocke šećera. Na ulazu je oltar posvećen Brami, sa žutim vencima i malim drvenim slonovima... Unutar se nalaze hiljade tajlandskih radnika. 'Kad su počinjali, radnici su dolazili peške na posao. Onda su kupili motocikle. Sada voze kola', kaže čuvar na kapiji. 'Svako želi ovde da se zaposli, ali to nije lako'. Po povratku šetao sam i kroz industrijsku zonu. Smena se završila. Hiljade

¹⁷ E. Gidens, *Sociologija*, Beograd, „Ekonomski fakultet“, 2005, str. 55.

žena (u inostranim fabrikama elektronskih uređaja uglavnom rade žene) izlazilo je kroz fabričke kapije. Prolazio sam pored restorana, apoteka, samousluga, juvelirnica, krojačkih radnji, prodavnica video-kaseta i radnji za veš-mašine“.¹⁸

Dakle, zahvaljujući globalizacijskoj disperziji tehnologije i kapitala u nekim sredinama je podignut nivo zaposlenosti i životnog standarda.

Neoliberali posebno hvale globalizaciju. Tako je, na primjer, Piter Saderlend, kao predsjedavajući korporacije *Britis Petroleum*, istakao: „Efekti globalizacije su izuzetno dobri. Potaknuta dosad neizbježnom liberalizacijom, svjetska trgovina nastavlja da se širi brže nego opća globalna ekonomska proizvodnja, izazivajući talas produktivnosti i efikasnosti i otvarajući milione novih radnih mjesta“. I Džordž Dejvid, izvršni direktor korporacije *United Techologies Corporation*, je isticao: „Mi se nalazimo u optimističnom periodu našeg svijeta: barijere između država su pale, ekonomski liberalizam odlučno korača i dokazao se zdravim, trgovina i ulaganje osjetno rastu, dispariteti u dohocima među državama se

¹⁸ J. Bagvati, *U odbranu globalizacije*, Beograd, “Službeni glasnik”, 2008, str. 73.

smanjuju, a stvaranje bogatstva je na rekordno visokom nivou...“¹⁹

Tako misle neoliberali. I, doista, globalizacija može da omogući pristup savremenoj tehnologiji, da poveže i integriše nacionalne privrede i ekonomije i proširi tržište, da univerzuje kulturne vrijednosti i osobenosti, da ljudima omogući dostupnost *mass-media* i globalnih elektronskih medija, da im omogući da koriste razna sredstva saobraćaja i da putuju, da jednostavno dođu do određenih informacija i znanja, i tako da zadovolje svoje potrebe i interese, itd.

Neoklasična ekonomija čak ističe da globalizacija više koristi siromašnim državama. Kao „činjenice“ navodi da će, s obzirom da je profitna stopa veća u siromašnim nego u bogatim zemljama, *kapital* više „migrirati“ upravo prema siromašnim zemljama. Drugo, zahvaljujući globalnim procesima, *tehnologija* će biti dostupnija i siromašnim zemljama koje ne moraju da izdvajaju veliki novac za njihovo osvajanje. I, konačno, treći razlog koji se navodi, odnosi se na *institucije*: s obzirom da se svijet integriše, siromašne zemlje dolaze do informacija i saznanja koje institucije najbolje funkcionišu.²⁰

¹⁹ M. B. Steger, *Globalizacija*, Sarajevo, „Šahinpašić“, 2005, str. 102.

²⁰ B. Milanović, *Bogataši i siromasi: kratka i neobična istorija globalne nejednakosti*, Beograd, „Službeni glasnik“, 2012, str. 120.

Naravno, neoliberalna globalizacija otvara mnoga radna mjesta i povećava zaposlenost ali, isto tako, i zatvara mnoga radna mjesta povećavajući nezaposlenost, bijedu i siromaštvo. Osim toga, njena efikasnost odgovara bogatima i njihovim razvijenim i produktivnim tehnologijama i proizvodnji, ali *i* ne toliko siromašnima koje bogati preko raznih ekonomskih, političkih, vojnih i drugih mehanizama eksploatišu.

Tako se pokazuje da se pod pojmom *globalizacije*, jednostavno podrazumijeva proces *međuzavisnosti* i *integracije* savremenih društava.

Globalizacijski procesi su veoma intenzivni i ekstenzivni, tako da svojom brzinom i širinom zahvataju sva područja kako ličnog, tako i društvenog života. Ne postoji danas ni jedna društvena pojava, a da se ne može dovesti u vezu sa globalizacijom, pozitivno ili negativno.

Oni koji o globalizaciji govore *pozitivno* ističu da globalizacija povezuje pojedince, države, narode, kulture, regije i kontinente u „jednu“ cjelinu i integrativne tokove, širi tržišta roba, kapitala i radne snage, ostvaruje prosperitet, povećava zaposlenost i životni standard ostvarujući neophodne uslove ličnog, ekonomskog i socijalnog razvoja. Smatraju da od globalizacije imaju koristi i bogati i

siromašni, jer se na tržištu proizvodi mogu jeftinije kupovati. I jedni i drugi imaju koristi i od globalnih informacija i komunikacija. U medijskom informacijsko-komunikacijskom području se brzo prenose informacije i znanja, koje postaje dostupno ne samo bogatima, nego i siromašnima.

Iako globalizacija sobom nosi neke pozitivne vrijednosti, ipak su značajne i one negativne.

Upravo, s druge strane posmatrano, globalizacija je i - *negativna pojava*.

Ova negativnost globalizacije se manifestuje na raznim područjima ličnog i društvenog života.

Oni koji o globalizaciji govore u *negativnim narativima* ističu da globalizacija guši konkurenciju i na globalnu ekonomsku scenu vraća oligopole, nameće korporativni protekcionizam jačajući multinacionalne korporacije i globalne institucije moći koje razaraju nacionalne ekonomije, državne suverenosti i države, ukidaju sindikate i sindikalnu zaštitu zaposlenih, šire nasilje i strah, povećavaju nezaposlenost, bijedu i siromaštvo.

Mada govore o liberalnoj ekonomiji i tržištu, neoliberali zagovaraju protekcionizam za dominantne ekonomije. Oni ističu da je njihova ekonomija u suštini liberalna ekonomija, u međuvremenu se - s obzirom na imperativno nametanje njenih mjera nerazvijenim državama i

njihovim ekonomijama koje su proizvele njihovu krizu - ipak pokazala kao „darwinovska ekonomija“.²¹

Tako se pokazuje da je neoliberalizam u svojoj suštini manipulativna, ali dominantno neoimperijalna ekonomska doktrina.

Prema mišljenju Erika Hobsbauma, negativna karakteristika globalizacije se odnosi na to da „izaziva neuravnotežen i asimetričan razvoj“, te da znatno doprinosi bržem rastu ekonomskih i socijalnih nejednakosti čime se pokazuje da je „nekontrolisana globalizacija“ zapravo stvarni „inkubator za nepravdu i nestabilnost“.²²

Globalizacija je i pozitivna i negativna pojava, smatra Dejvid Held. Globalizacija se može razumjeti „kao širenje, produbljavanje i ubrzavanje svetske međuzavisnosti u svim aspektima modernog društvenog života, od kulture do kriminala, od finansija do duhovnosti“. Held navodi primjer ističući da globalizacija stvara povezanost između različitih i udaljenih regiona, pa i kontinenata, tako da „programeri u Indiji sada opslužuju svoje saradnike u Evropi i Americi bez vremenskog odlaganja, dok uzgajanje konoplje

²¹ N. Ferguson, *Velika degeneracija: kako se institucije raspadaju i ekonomije umiru*, Beograd, „Plato“, 2016, str. 48.

²² E. Hobsbaum, *Globalizacija, demokratija i totalitarizam*, Beograd, „Arhipelag“, 2008, str. 39, 43.

u Burmi može biti povezano sa zloupotrebom droga u Berlinu ili Belfastu“.²³

Jan Art Šolte posebno ističe *kulturnu destrukciju* kao negativnu karakteristiku globalizacije. „Istina, savremeni svijet doživio je znatnu kulturalnu destrukciju. Na primjer, jezici nestaju u stepenu koji nas zabrinjava jednako kao i stepen izumiranja vrsta... Kulturno nasljeđe starosjedilačkog stanovništva potkopava se ili briše širom planete. `Nauka` trijumfuje svuda u svijetu kao najpouzdaniji oblik saznanja, često bezobzirno postupajući prema vjerovanju i drugim oblicima mišljenja... visoka plima konzumerizma, tj. potrošačkog mentaliteta, kao što izgleda, širom svijeta izaziva kulturalno poravnanje koje nameće mnoštvo globalnih činilaca kao što su Carrefour, Michael Jackson, Microsoft i kreatori oglasa iz Medison avenije“. Osim toga, globalizacija je „duboko i nezgodno nesigurna, nepravedna, nedemokratična i neodrživa“. Ona „minira“ i dovodi u pitanje demokratiju, jednakost pa, prema tome i bezbjednost. S obzirom da je globalizacija sasvim negativna, nju svakako „treba zaobići“, a „de-globalizacija“ zahtijeva oporavak ekološke cjelovitosti, ekonomskog

²³ D. Held, *Debate o globalizaciji*, u: *Globalizacija – mit ili stvarnost: sociološka hrestomatija*, (Prir. V. Vuletić), Beograd, „Zavod za udžbenike i nastavna sredstva“, 2003, str. 48.

blagostanja, kulturalne bezbjednosti, samoopredjeljenja i mira“.²⁴

Majkl Hard i Antonio Negri ističu da je globalizacija *imperijalna*. Oni dovode u međusobnu vezu *modernost* sa *imperijalizmom*.

Ovi teoretičari ističu da je za savremeni globalizacijski neoimperijalizam svojstvena kontrola i eksploatacija nacija od strane jedne ili nekoliko nacija. Koncept suverenosti države je bio proklamovani koncept modernog doba, ali danas već nije. U postmodernom dobu ona je desuverenizovana i deteritorijalizovana, nema čvrste i stabilne geografske i teritorijalne granice. To je novi imperijalizam u kojem neoliberalna Imperija obuhvata ili pokušava obuhvatiti sve i sve hijerarhizovati i time upravljati.²⁵

Kritičari globalizacije ističu čitav niz negativnih karakteristika. Ovoj teorijskoj orijentaciji pripada i Zigmunt Bauman. Njegov odnos prema globalizaciji je izrazito negativan: u sebi i sobom globalizacija nosi veći broj *negativnih rizika* od kojih je najteži onaj koji vodi mogućem samouništenju čovječanstva. Zato decidno i ističe da, ukoliko ne razvijemo efikasnu percepciju planetarne odgovornosti i

²⁴ J. A. Šolte, *Globalizacija: kritički uvod*, Podgorica, „CID“, 2009, str. 78-79, 29, 40.

²⁵ M. Hard, A. Negri, *Imperija*, Beograd, „Izdavački grafički atelje“, 2005; Cf: Dž. Ricer, *Savremena sociološka teorija i njeni klasični koreni*, Beograd, „Službeni glasnik“, 2009, str. 423.

stvarnu sposobnost predviđanja budućnosti, kataklizma je sasvim izvjesna i realna.

Baumanov intelektualni opus je veoma kompleksan i u diskurzivnom pogledu u sebe inkorporira mnogobrojne i različite aspekte i probleme individualnog i društvenog života. Iz tog bogatog akademskog opusa izdvojićemo nekoliko segmenata koji su, prema našem mišljenju, veoma aktuelni i relevantni za sociologiju a oni se, prije svega, odnose na probleme koje sobom i u sebi nosi globalizacija, koja je za njega – negativna. Globalizacija je negativna jer je neoliberalno fundirana i orijentisana, i zato produkuje i generira probleme kao što su: desuverenizacija države, povećanje socijalnih nejednakosti, ugrožavanje bezbjednosti, i dovođenje u pitanje opstanka čovječanstva.

Negativnost globalizacije se ogleda u tome da ona povećava *ranjivost ekonomski slabijih*. Moćnim ekonomijama globalizacija može omogućiti da njihove korporacije stvore globalni svjetski monopolski položaj. Globalizacija nosi i druge opasnosti kao, na primjer, one koje se odnose na nepredvidivost tokova kapitala, ili na špekulativne napade na nacionalne valute. Tako globalizacija produkuje finansijske krize, kao i nepredvidiv transfer i prebacivanja proizvodnje, tehnologije i zaposlenosti iz jedne zemlje u

drugu. To dodatno stvara probleme mnogim zemalja, posebno zemljama u razvoju.²⁶

Prema Baumanovom mišljenju, globalizacija jednima donosi *dobro*, a nekima *zlo*. Ipak, globalizacija se do sada „u potpunosti pokazuje kao *negativna*“. Globalizacija „ograničena na poslovne poduhvate, prvenstveno se percipira kao gubitak kontrole nad sadašnjicom i neposobnost predviđanja šta budućnost može doneti, a time i nesposobnost osmišljavanja sredstava za dovođenje budućnosti pod kontrolu“. Globalizacija je negativna i vodi katastrofi. „Ono što mi možemo predskazati jeste da naša negativna globalizacija, naizmenično lišavajući ljude njihove bezbednosti i nudeći bezbednost u formi neslobode, ukoliko se ne obuzda i ukroti, čini katastrofu *neizbežnom*. Bez ovog predskazanja i bez njegovog ozbiljnog shvatanja čovečanstvo može gajiti samo slabe nade da će katastrofa biti izbegnuta. Jedini izgledni početak terapije protiv rastućeg i, u krajnjoj liniji, onesposobljavajućeg straha jeste njegovo analiziranje do samih korena – jer jedini izgledni put da se s tom terapijom

²⁶ M. N. Jovanović, *Globalizacija i evropske vrednosti*, u: *Aspekti globalizacije*, (Priredili: Vladimir Pavićević, Vladimir Petrović, Ivana Pantelić, Milan Sitarski, Goran Milovanović), Beograd, „Beogradska otvorena škola: Dosije“, 2003, str. 63.

nastavi zahteva suočavanje sa zadatkom sasecanja tih korena“.²⁷

Globalizacija je negativno konotirana, odnosno ona je „negativna“ zato što je **neoliberalno fundirana**.

Njena negativnost se ogleda u političkim, ekonomskim, socijalnim, kulturnim i ekološkim posljedicama koje posebno dolaze do izražaja u siromašnim i nerazvijenim zemljama, a evidentno pod uticajem institucija globalnog upravljanja, kao što su Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka, Svjetska trgovinska organizacija, kao i druge institucije.

Noam Čomski ističe da se sa globalizacijom širi proces “potkopavanja funkcionalne demokratije“ što je, u stvari, „jedna od tekovina neoliberalnog napada na stanovništvo sveta u poslednjoj generaciji“. Ova destruktivna neoliberalna pojava se „ne događa samo u SAD“, već i u Evropi gdje „su posledice možda još teže“.²⁸

Gotovo sva društvena područja na globalnom i lokalnom nivou pokazuju negativnu manifestaciju globalizacije - ekonomsko i socijalno područje, područje

²⁷ Z. Bauman, *Fluidni strah*, Novi Sad, „Mediterran Publishing“, 2010, str. 13, 177, 206.

²⁸ N. Čomski: *Nuklearno oružje, klimatske promene i izgledi za opstanak*; Dostupno na: <http://www.6yka.com/novost/108919/noam-comski-nuklearno-oruzje-klimatske-promene-i-izgledi-za-opstanak> (15.09.2016).

socijalne strukture, društvenih nejednakosti, bogatstva i siromaštva.

Vandana Šiva dobro ističe da globalizacija nije samo „geografski fenomen koji ruši državne barijere kapitalu“; ona takođe „ruši etičke i ekološke prepreke poslovanja“. S obzirom da se „svime može da se trguje, sve je i na prodaju – geni, ćelije, biljke, seme, znanje, voda, pa čak i zagađenje“. Kako „su živi sistemi postali nove sirovine, nova mesta investiranja i nove lokacije za proizvodnju, život je izgubio svoju neprocenjivost“. U neoliberalnoj globalizaciji „i zagađenje i otpad postali su izvor višemilionske trgovine“.²⁹

Zbog problema koje u sebi nosi, globalizacija je predmet kritičkih refleksija. Otuda pojava *protiv, anti, alter* globalizacijskih pokreta i stanovišta.

Neki od ovih pokreta nisu protiv globalizacije, nego su protiv neoliberalne totalitarne globalizacije koja štiti interese vlasnika profita i multinacionalnih kompanija.

Međutim, veliki protivnici globalizacije, neoliberalizma i neoliberalne globalizacije, kritikuju multinacionalne, transnacionalne korporacije za koje ističu da su nehumane jer nameću ekonomske interese iznad autentičnih

²⁹ V. Šiva, *Svet na ivici*, u: *Na ivici – Živeti sa globalnim kapitalizmom* (Priredili Entoni Gidens i Vil Haton), Beograd, „Plato“, 2003, str. 167.

ljudskih potreba. Za njih je „*profit iznad ljudi*” (Čomski), a neprestalna produkcija roba i usluga, razvoj konzumerizma, hedonizma i potrošačke kulture predstavljaju najznačajnije mehanizme održavanja globalne predatorske kapitalističke privrede i ekonomije. Da bi se takva ekonomija uopšte mogla održati, neophodno je stalno osvajanje novih tržišta i resursa neophodnih za proizvodnju roba.

Protivnici globalizacije kritikuju je zato što sav društveni život svodi na tržišne odnose. Kritikuju mentalitet *homo oeconomicus*-a za kojeg je materijalna dobit njegova osnovna motivacija, a potrošnja jedini životni cilj. Razvijene ekonomije preko institucija ekonomske i finansijske moći, poput MMF-a i Svjetske banke, uspijevaju da ukinu prepreke svom poslovanju u nerazvijenim državama, ali zadržavaju mjere zaštite svojih ekonomija (carine, poticaji), koje onemogućavaju siromašnima izvoz njihovih dobara. Propagiraju liberalnu ekonomiju kako bi ušli na tržišta siromašnih, a razvijaju protekcionističke mjere prema siromašnim da bi onemogućili njihovu konkurentnost. U tom pogledu su globalne korporacije zadnjih godina višestruko snizile cijene osnovnih izvoznih proizvoda nerazvijenih, kao što su kafa, banane ili šećer, čime su otežale i dovele u pitanje osnovnu prehranu stanovništva. Nerazvijene države su prezadužene i zato neprestalno traže kredite od kojih korist najčešće imaju njihove

kleptokratske korumpirane političke oligarhije. Kako se moć nalazi samo na jednoj strani, i u sadašnjim uslovima globalizacija bogate čini još bogatijima, a siromašne još siromašnjima. Negativnim posljedicama globalizacije nisu pošteđeni stanovnici siromašnih zemalja. Ali, njima su pogođeni i stanovnici bogatih zemalja i država gdje takođe raste socijalno raslojavanje, otpuštanje sa radnih mjesta, nezaposlenost, neobrazovanost, te loša zdravstvena zaštita. Ipak, posebno je teška situacija u zemljama u tranziciji, koje prelaze sa planske na tržišnu ekonomiju a koje, zbog različitih oblika ucjena, moraju slušati diktate međunarodnih institucija koji su nerijetko na šteti njihovih građana.³⁰

Tako se pokazuje da je ova neoliberalna koncepcija, doktrina i paradigma globalizacije negativna, destruktivna i veoma opasna jer ugrožava osnovne tekovine ljudske civilizacije.

Protivnici globalizacije ističu da je njen razvoj negativan jer razara tradiciju, brak i porodicu, kulturu, vrijednosne i duhovne obrasce života. Negativna je i zato što polarizuje društvene slojeve na bogate i siromašne, te stvara razvijene mreže različitih kriminalnih aktivnosti. Konačno, negativna je i zato što degradira, razara i destruiše prirodu.

³⁰ <https://nova-akropola.com/covjek-i-svijet/aktualno/globalizacija/> (11.11.2018).

2.

DESTRUKCIJA

Kultura i priroda

Odnos prema prirodi je kulturno određen, odnosno, determiniran – *kulturom*.

Predindustrijska društva organizovala su se i razvijala na tradicionalnom odnosu prema prirodi koji, zbog nerazvijene nauke i tehnologije, nije mogao ozbiljnije da utiče na promjene u prirodi pa, prema tome, i da dovede do proizvodnje rizika, ekoloških problema i ekološke krize.

To su bila lokalistički organizovana društva u kojima je postojala snažna povezanost porodice i proizvodnje i nerazdvojenost proizvodnje i potrošnje (samopotrošnje), „rada“ i „ne-rada“. Osim toga, raspodjela i „upravljanje socijalnom strukturom“ odvijalo se na osnovu pola, starosti i srodstva, zavisno od društva do društva. Sredstva za proizvodnju su predstavljala „dio kulturnog nasljeđa“ i sporo su se razvijala. Nije postojao kapital u industrijskom smislu, nije postojalo bogatstva i zato se ono nije akumuliralo - „bogatstvo“ su činili „štednja i luksuzna roba“ koji se nisu mogli reprodukovati. Ekonomska računica nije postojala jer su fatalizam, tradicionalna

vjerovanja i vrijednosti upravljala ponašanjem.³¹

Iako su ljudi željeli da se suprostave snažnim pritiscima prirodnog determinizma i da bolje žive, ipak za takvo nešto nisu raspolagali neophodnim i veoma značajnim pretpostavkama: ubjeđenjem, znanjem i tehnologijom. A, ni kultura im to nije omogućavala.

U predindustrijskom periodu je kultura bila kočnica ekonomskog i društvenog razvoja.

Pod veoma snažnim uticajem religije u srednjovjekovnoj Evropi je bilo dominantno gledište o *linearnom propadanju svijeta*, odnosno shvatanje koje je isticalo da sve ima svoj početak, sredinu i kraj. Kako je, prema hrišćanstvu, Sve unaprijed determinirano Božjom voljom, jasno je da čovjekov odnos prema svijetu ne može biti aktivan, već kontemplativan i pasivan. Ovu pasivnost „djelovanja“ podražava i *organsko shvatanje* prema kojem je zemlja doživljavana kao živi organizam i „majka“ te je, tako, ovo shvatanje efikasno služilo „kao kulturna kočnica koja je ograničavala djelovanje ljudskih bića“. Jer „niko nije voljan da kolje majku, kopa po njezinoj utrobi u potrazi za zlatom, ili da sakati njezino tijelo“. I, „dok se smatralo da je zemlja živa i osjetljiva, svako provođenje

³¹ A. Mandra, *Osnovi sociologije*, Podgorica, „CID“, 2001, str. 130.

destruktivnih radnji nad njom značilo je prekršaj ljudskog etičkog ponašanja (Merkan)“.³²

U srednjem vijeku je odnos prema prirodi bio *teološki* i *nenaučan*, dok je u novom vijeku on bio *sekularni* i *naučni*. Zahvaljujući promjeni paradigme, odnosno zahvaljujući kulturološkoj i naučnoj promjeni shvatanja, u novom vijeku je došlo do isticanja značaja eksperimentalnog i naučnog proučavanja prirode. Počelo je dominirati materijalističko shvatanje svijeta i materije koja je - neuništiva. Uspon tzv. „mlade buržoazije“ koja je podržavala istraživanja prirode zbog profita, inertni i autarhični svijet feudalizma i njegov pogled na svijet postali su neprikladni za razvoj novog, modernističkog mehanicističkog pogleda na svijet. Bila je to velika pobjeda *Moderne*.

Utemeljenje *Moderne* i njoj imanentne mehanicističke paradigme povezano je sa razvojem novovjekovne *nauke* koja je, na temelju kartezijskog dualizma uspostavila distinktivni odnos između društva i prirode, čime je etablirala dominaciju društva nad prirodom. Zatim će, pod uticajem ovog mehanicističkog pogleda na svijet, i prosvjetiteljstvo snažno odbaciti *zablude* ističući značaj *racionalnog autoriteta znanja*

³² F. Capra, *Vrijeme preokreta*, Zagreb, „Globus“, 1987, str. 64.

(*nauke*) kojim se ostvaruju moć i nadmoć. Za *prosvetiteljstvo* je razum shvaćen kao *nešto* što omogućava odvojanje od sujevjerja, zabluda i grešaka.

Na temelju takvih shvatanja, razvijale su se i *metode* instrumentalnog istraživanja prirode, a uvođenjem principa *racionalnosti* i *efikasnosti*, stvorena je *moderna industrijska proizvodnja*. Sa sve snažnijim jačanjem industrijske proizvodnje i industrijskog društva sve se brže počeo razgrađivati tradicionalni način proizvodnje i života zasnovanog na tradiciji i rigidnim običajima. Sa industrijskim društvom se naglo započeo razvijati jedan potpuno novi svijet – svijet efikasnosti, racionalnosti i progresivnosti.

U ovim izuzetno značajnim procesima utemeljenja i razvoja modernog načina proizvodnje i života posebnu ulogu je zadobio jedan tehnološki proizvod, a to je – *sat*.

Pod uticajem sata došlo je do velikih promjena u organizaciji rada, proizvodnje i načina života. Mjerenje vremena i usklađivanje ritma rada, proizvodnje i svakodnevnog života pretvorilo se u neminovnost. Osim toga, sat je bio uzor pravljenja drugih mehaničkih strojeva. Sada je uticaj „satnog mehanizma“ dopirao je mnogo dalje od tvornice; u njemu su bili razrađeni ne samo najvažnije mehanički problemi prijenosa i upravljanja kretanjem, nego je sat, postajući sve točniji, a u osamnaestom stoljeću okrunjen još i izumom

brodskog kronometra, postao uzor za sve instrumente precizne mehanike. Sat je, zapravo model svih automata: gotovo sve što možemo postići i očekivati od nekog automata, bilo je najprije riješeno u satnom mehanizmu. U progresiji od velikog katedralnog sata pa do minijturnih ručnih satova, s kalendarom i budilicom koji se sami navijaju, naći ćemo također i najraniji primjer minijaturizacije na koju je današnja elektronska tehnologija s pravom toliko ponosna. Automatizacija vremena u satu predstavlja obrazac svih većih automatskih sistema“ dok je tačnost postala „nužnost u svim dnevnim poslovima u onim zemljama gdje je zavládala mehanizacija. Mjerenje vremena i prostora postalo je sastavnim dijelom sistema kontrole što ga je zapadni čovjek bio razapeo nad cijelim planetom“.³³

Sa modernim pogledom na svijet i njegovim tehnološkim proizvodima snažno su se razvijali *procesi modernizacije* koji su razarali tradicionalizam i tradicionalno društvo a razvijali industrijalizaciju zasnovana na mašinskim tehnologijama i formirali globalno kapitalističko tržište. Sada je došlo do diferencijacije i specijalizacije raznih sfera društvenog života, transformacije klasa i

³³ L. Mumford, *Mit o mašini: tehnika i razvoj čovjeka*, t. 1, Zagreb, „Grafički zavod Hrvatske“, 1986, str. 314-315.

staleža, te porasta demografskih procesa i mobilnosti koji su doveli do smanjenja postotka ruralnog u odnosu na urbano stanovništvo. Naravno, tu su i druge posljedice koje su se javljale sa procesom razvijanja procesa modernizacije, kao što su:

- razvoj sekularnih nacionalnih država sa širokom javnom administracijom, te većom vojnom i političkom efikasnošću, kao i političkim organizovanjem;
- afirmisanje vrijednosti *Moderne* – individualizma;
- privatizacija porodičnog života i njegova izolacija od kontrole zajednice, te razdvajanje radnog mjesta od mjesta stanovanja;
- demokratizacija institucija te formiranje masovne kulture i masovne potrošnje;
- razvoj sredstava simboličke i druge komunikacije;
- razumijevanje, shvatanje i doživljavanje vremena i prostora, i njihove organizacije prema sve izražajnijim potrebama industrijske proizvodnje i tržišta.³⁴

Tako su određeni pogled na svijet, kao i tehnološka upotreba alata i mašina, doveli do velikih promjena u procesu proizvodnje i načinu života, odnosno doveli su do razaranja

³⁴ A. Martineli, *Modernizam: proces modernizacije*, Podgorica, „CID“, 2010, str. 13, 21, *pass.*

tradicionalnog (predindustrijskog) i izgradnje modernog industrijskog načina proizvodnje.

Dok je u predindustrijskom periodu čovjek bio nosilac, organizator i kontrolor rada i proizvodnje, a produktivnost određena i ograničena snagom ljudskih mišića i vještina, u industrijskoj proizvodnji dolazi do prelaza iz manuelne proizvodnje u mehanizacijsku proizvodnju. Ograničenost djelovanja biološke pogonske energije na prirodu se sve više zamjenjuje energijom vjetra, vode, uglja i tečnih goriva. Sada čovjek više nije „subjekt“ rada već je to mašina kojoj čovjek služi kao „dodatak“. Konačno, tek sada je bilo moguće, a uvođenjem automatske proizvodnje još više, proizvoditi sve veću količinu raznovrsnijih predmeta za zadovoljavanje sve narastajućih i sve većih konzumerističkih potreba. Ekološki posmatrano to je značilo i veću proizvodnju otpada, te veću i razorniju devastaciju, degradaciju i destrukciju prirode kao rizika koji sve više dovodi u pitanje opstanak civilizacije.

Tako je naša civilizacija postala civilizacija *rizika* jer su rizici postali dio našeg svakodnevnog života na globalnom i lokalnom nivou.

Rizici

Zanimljivu teorijsku osnovu u shvatanju, razumijevanju i ekspliciranju društva rizika predstavljaju koncepti *društvene refleksivnosti* kod Gidensa i *refleksivne modernizacije* kod Ulriha Beka.

Entoni Gidens govori o *društvenoj refleksivnosti* promišljajući posljedice promjena koje se dešavaju u savremenom „razularenom svijetu“ koji je pun neizvjesnosti, rizika i opasnosti. Refleksivnost znači neprestalno misaono promišljanje i preispitivanje naših aktivnosti s ciljem njihovog mijenjanja.

Kako živimo u svijetu *rizika*, neophodno je razviti *povjerenje* u pojedince i institucije, jer rješavanje problema rizika se ne može ostvariti bez povjerenja. S obzirom da je svijet dinamičan i pun ubrzanih promjena, obrasci tradicionalnih povjerenja nestaju; nekada je povjerenje u druge ljude proizlazilo iz lokalne zajednice ali, s obzirom da živimo u globalizovanom svijetu, na naše živote mogu da utiču i ljudi koje nikad ne sretnemo i upoznamo i koji se ne nalaze u našoj neposrednoj blizini, nego negdje daleko. Zato Gidens i ističe da moramo imati povjerenja u organizacije (dodali bismo: koje nisu korumpirane) koje se bave ekološkim, zdravstvenim i medicinskim propisima, kao i drugim propisima, kao što je bankarski, itd. S obzirom da se *povjerenje* i

rizik nalaze u neposrednoj „međusobnoj vezi“, zato ljudi moraju imati povjerenja u institucije kako bismo se efikasno suprostavili rizicima koji nas okružuju. U globalizacijskom i informatičkom dobu, nužno dolazi do porasta *kritičke svijesti* kao „*društvene refleksivnosti*“ što znači da je neophodno stalno *promišljati* svijet u kojem živimo, a to i predstavlja „novu fazu razvoja sociološke teorije“.

Raspravljajući o rizicima, Gidens govori o *društvenoj refleksivnosti*, a Ulrich Bek o *refleksivnoj modernizaciji*.

Prema Bekovom mišljenju, refleksivna modernizacija, znači „samosučeljavanje“ sa samim „posljedicama društva rizika“. Refleksivna modernizacija implicira promjenu industrijskog društva.

Za Beka je sociologija „kontroverzna nauka“: s jedne strane, u njoj je prisutan teorijski pluralizam koji isključuje mogućnost postojanja „više moderni“, a, s druge strane, ona bi morala razviti „konkretnu mogućnost promjene društva“. Sociologija ne može biti „administrativna“, spekulativna i činovnička nauka na univerzitetima; angažovana sociološka kritika bi „mogla zapaliti i javnu iskrpu bez koje sociologija lako postaje projektom vrlo skupog subvencioniranja društvenih samorazumljivosti“. S obzirom da je „društvo samokritičko“, onda „nekritička sociologija postaje pogrešnom, a kritička konformističnom. No kritika kritike tek bi se

još morala pronaći“. Sociologija je često zatvorena u svoje rigidne okvire, tako da kritika rizičnog društva nužno ne mora da normativno dolazi „odozgo“, već „odozdo“, iz područja autonomnog refleksivnog djelovanja aktera civilnog društva. Naravno, to ne znači da sociologija nije dobro došla već, naprotiv, to samo znači da se na sceni „refleksivne modernizacije“ pojavljuju oni koji su direktno pogođeni rizicima rizičnog društva.

Time se pokazuje da postojeći problemi zahtijevaju efikasnu **temeljnu „politiku kontrainterpertacije“**, odnosno promjenu mišljenja, ali i promjenu dominantnih paradigmi modernizacije. Modernizacija sobom nosi racionalizaciju kao značajnu komponentu ne samo ekonomije, nego i društvenih odnosa i vrijednosnih sistema. Bek decidno ističe da refleksivna modernizacija odbacuje modernizaciju i njenu pogrešnu predstavu „linearnog rasta“ i „tehničke“ i „organizacijske racionalnosti“ koja je stvorila ogromne probleme čovječanstvu i zato predstavlja ozbiljan rizik i opasnost njegovog opstanka što, naravno, znači da ju je neophodno mijenjati drugačijom predstavom i filozofijom života i izgradnjom *druge moderne* ili *protumoderne*. Ova *druga moderna*, odnosno *protumoderne*, implicira krah

Moderne i njene neoliberalne globalizacije.³⁵

Prema mišljenju Ulriha Beka, *rizično društvo* je društvo na višem nivou modernosti gdje „proizvodnja *dobara* sistematski prati društvena proizvodnja *rizika*“. Sada „ekološki problemi *nisu* više problemi okruženja, nego su – u svojoj genezi i poslasticama – potpuno *društveni* problemi, *problemi ljudi*, njihove istorije, njihovih životnih uslova, njihovog odnosa prema svetu i stvarnosti, njihovog ekonomskog, kulturnog i političkog ustrojstva. Industrijski transformisana ‘unutrašnja priroda’ civilizacijskog sveta upravo se mora pojmiti kao egzemplarno *ne-okruženje*, kao *unutrašnje* okruženje, naspram kojeg *zakazuju* sve naše visokorazvijene sposobnosti distanciranja i isključivanja. Na kraju XX veka priroda *je* društvo, a društvo je (takođe) ‘*priroda*’. Onaj ko danas još govori o prirodi kao ne-društvu, govori o kategorijama nekog drugog veka, koje više ne dotiču našu stvarnost“. Savremeno društvo je došlo u fazu „*druge modernosti*“ gdje brojne promjene razaraju tradicionalnost, tradicionalno društvo i njegove veze. Nestaje

³⁵ B. Kovačević, I. Kovačević, *Sociology of Global Risk Society*, Banja Luka, „Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka“, 2017, p.p. 109, *pass*. Dostupno na: <http://www.defendologija-banjaluka.com/files/Book.Sociology.of.global.risk.society.Braco.Irina.Kovacevic.pdf>

staro industrijsko društvo i na njegovo mjesto stupa novo **rizično društvo** kao **svjetsko rizično društvo**. U ovom društvu se suočavamo sa rizicima sa kojima se ranije generacije nisu suočavale, a koji dovode u pitanje našu *sigurnost* i *bezbjednost*. Ovi rizici predstavljaju prijetnju svima, bez obzira na teritorijalnu ili regionalnu udaljenost i distancu, političko ili religijsko opredjeljenje, etničku pripadnost, kulturu i duhovnost.

Čovjekove aktivnosti proizvode i razvijaju globalne ekološke prijetnje i rizike koje su posljedica ne samo postojanja *bogatstva*, već su i posljedica postojanja *siromaštva*. Zato Ulrich Bek i smatra da je proces modernizacije upravo doveo do jasnog prelaza *klasnog društva* u *rizično društvo*. Ističe da, dok je u klasnom društvu ideal predstavljala *jednakost*, u rizičnom društvu je to - *sigurnost*. U klasnom društvu je pokretačka rečenica glasila "*Ja sam gladan*", dok je u rizičnom društvu to „*Ja se plašim*". Na taj način, u rizičnom društvu nastaje „*solidarnost iz straha*“ koja postaje značajna politička snaga.³⁶

Nekadašnje opasnosti i rizici su se razlikovali od ovih današnjih.

Upravo, „pada u oči da su ondašnje opasnosti, za razliku od današnjih, napadale

³⁶ U. Bek, *Rizično društvo: u susret novoj moderni*, Beograd, „Filip Višnjić“, 2001, str. 31, 118, 73.

nos ili oči, dakle bile su opažljive, dok je za rizike civilizacije danas tipično da izmiču opažaju i da se pre lokalizuju u sferi fizičko – hemijskih formula (npr. toksini u namirnicama, nuklearna opasnost). Druga razlika direktno je u vezi sa ovim. U prošlosti su se ove opasnosti mogle svoditi na *nedovoljno* razvijenu higijenu. Danas se one zasnivaju na industrijskoj *hiperprodukciji*. Današnji rizici i ugrožavanja bitno se, dakle, razlikuju od naizgled sličnih rizika i ugrožavanja srednjeg veka *globalnošću* svoje pretnje (ljudi, životinje i biljke) i svojim *savremenim* razlozima. To su rizici *modernizacije*. Oni su *paušalni proizvod* mašinerije industrijskog napretka i *sistematski* se pojačavaju njenim daljim razvojem“. Rizično društvo je društvo raznih oblika katastrofa. „Društveno priznati rizici, što se po prvi put jasno ispoljava na primeru rasprava o uništavanju šuma, sadrže jednu osobenu zapaljivu tvar: ono što je do sada *važilo za nepolitično postaje politično - otklanjanje `uzroka` u samom procesu industrijalizacije...* Pri tome na egzemplaran način postaje jasno o čemu se, u stvari, radi u javnim raspravama u vezi sa definisanjem rizika: ne samo o sekundarnim problemima zdravlja prirode i čovjeka, nego o *socijalnim, ekonomskim i političkim sporednim efektima ovih sporednih efekata*: kolapsi tržišta, obezvređivanje kapitala, birokratske kontrole odluka preduzeća, otvaranje novih tržišta, džinovski

troškovi, sudski postupci, gubitak ugleda. U manjim ili većim udarima - u najavi opasnosti od smoga, izlivanja otrova itd. – dakle, onoga što se pojavljuje u rizičnom društvu, jeste *politički potencijal katastrofa*. Za zaštitu od katastrofa i njihovo savlađivanje potrebna je *reorganizacija moći i vlasti*. Rizično društvo je *društvo katastrofa*. U njemu vanredno stanje pretilo da postane normalno³⁷.

Gidens decidno ističe da ranija tradicionalna društva i “tradicionalne kulture nisu poznavale pojam rizika“. Uostalom, nisu se ni osjećala ugroženim. Tek sa razvojem industrijske civilizacije su se ljudi počeli suočavati sa problemima rizika koje je ona sobom i u sebi nosila. Sada su, zbog toga što rizici „prodiru i u druge oblasti“, sama „osjećanja ontološke sigurnosti i egzistencijalne anksioznosti“ sve više postajala „zajedno, u ambivalentnom odnosu“. Takođe, razvijaju se i „nove rizične situacije koje se razlikuju od onih iz ranijih epoha“ jer „rizik, u današnje vreme, manje potiče od prirodnih opasnosti, a mnogo više od neizvesnosti do koje je doveo društveni razvoj i razvoj nauke i tehnike“. Konačno, „za razliku od nekadašnjih rizika koji su imali utvrđene uzroke i poznate posledice, rizicima savremenog doba ne može se odrediti poreklo niti im se mogu sagledati

³⁷ U. Bek, *Rizično društvo: u susret novoj moderni*, Beograd, „Filip Višnjić“, 2001, str. 73, str. 34-35, 37.

efekti“. Upravo zato je „upravljanje rizikom osnovno je obeležje globalnog poretka“. ³⁸

Moderni razvoj društava manifestuje svoju neodrživost. S obzirom na rizike i opasnosti, te narastajuće i nerješive probleme s kojima se susreće, našu civilizaciju bismo mogli nazvati – „*Titanik civilizacijom*“.

Neodrživost razvoja

Našu *Titanik civilizaciju* možemo uporediti sa nestalom civilizacijom – *Uskršnjeg ostrva*.

Na Uskrs 1722. godine holandska pomorska flota je u Pacifiku naišla na neobično ostrvo. Nazvano je *Uskršnjim ostrvom*. Na ostrvu su zatekli veoma čudne ogromne kamene figure okrenute prema okeanu. Moreplovcima nije bilo jasno zašto na ostrvu nije bilo plodne zemlje, drveća, vode. Ostrvo je bilo brdovito sa kamenim kipovima i nekolicinom mršavih i izmučenih stanovnika. Moreplovcima nije bilo jasno ni kako je nekolicina tih ljudi uopšte bilo sposobno da

³⁸ E. Gidens, *Odbegli svet: kako globalizacija preoblikuje naše živote*, Beograd, „Stubovi kulture“, 2005, *pass*; E. Gidens, *Sociologija*, Beograd, „Ekonomski fakultet“, 2005, *pass*.

podigne stotine kamenih spomenika bez drveta, konopca i drugih sredstava. Ni naučnici tog vremena nisu uspjeli da odgovore kako su se, na gotovo pustom ostrvu, usred okeana, našli kameni kipovi.

U međuvremenu je odgonetnuta ta misterija. Njen osnov je nađen u kulturi, načinu života i „ideološkoj patologiji“ koja je dominirala na Ostrvu.

Istraživanja su pokazala da *Uskršnje ostrvo* nije bilo pusto kao tada kada su ga moreplovci otkrili. Nekada je na ostrvu bilo plodne zemlje, pitke vode, šuma. Vode okeana su raspolagala ribom i morskim plodovima, a na ostrvu su živjele foke i ptice. Vegetacija je bila bujna tako da stanovnici ostrva nikako nisu oskudijevali u hrani, piću i drugim resursima i sredstvima neophodnim za život. Ljudi su izgradili kuće i sela u kojima su živjeli. Izgledalo je da su dobro i sretno živjeli. Ipak, nije bilo tako.

Problemi su nastali onda kada se društvo ostrva podijelilo na klanove i slojeve. U međusobnoj i besmislenoj kompeticiji je svaki klan počeo da odaje počast svojim precima tako što su podizali kamene kipove na obali. Vremenom je kult kipova postajao sve bitniji u kulturnoj matrici ljudi na Ostrvu, tako da su se klanovi počeli takmičiti čiji će kipovi biti veći. Naravno, za takvo nešto je bila potrebna sve veća količina kamena i drveta koje je siječeno znatno brže od mogućnosti da

drvo naraste. Potrošnja resursa je bila veća od mogućnosti njihovog obnavljanja.

Nekontrolisana sječa drveta je dovela do erozije tla, a udari vjetrova su odnijeli plodnu zemlju. Nestalo je hrane i vode tako da više nisu postojali neophodni uslovi za život.

Tako je „kulturalna“ i „ideološka patologija“ imala za posljedicu izuzetno pretjeranu sječú šuma, devastaciju, degradaciju i destrukciju prirodne životne sredine i života na *Uskršnjem ostrvu*. Primjer sa *Uskršnjim ostrvom* pokazuje kako idejni, ideološki i kulturni uticaji mogu dovesti do uništenja resursa neophodnih za život pa, na taj način, i do destrukcije i uništenja sopstvenog društva.³⁹

Pomenućemo još jedan primjer vezan za pacifičku ostrvsku državu - *Nauru*.

Prije pola stoljeća stanovnici ostrva Nauru su bili najbogatiji na svijetu, a danas jedva da preživljavaju. Ostrvo je bilo bogato fosfatom koji se veoma mnogo tražio i izvezio na svjetsko tržište. Nakon proglašenja nezavisnosti 1968. godine, Nauru je imao drugi najveći BDP po glavi stanovnika u svijetu (veći je imala samo Saudijska Arabija). Međutim, pretjerano, nekontrolisano i neracionalno eksploatiranje materijala za prodaju je dovelo do njegovog nestanka, a time i do nestanka

³⁹ K. Ponting, *Ekološka istorija sveta: Životna sredina i propast velikih civilizacija*, Beograd, “Odiseja”, 2009, str. 11-18.

novca. Kada se tome doda da su se korumpirane vlade mijenjale jedna za drugom, bogatstvo je nestalo, a nastupile su godine siromaštva, bijede i neimaštine. Država je sasvim ostala bez novca, centralna banka je bankrotirala, a imovina u inostranstvu zaplijenjena. Nemilosrdno i nekontrolisano rudarenje je uništilo prirodu, i kada je nestalo fosfata, nezaposlenost je skočila na ogromnih 90%. U XXI vijeku je Nauru zavistan od međunarodne pomoći kako bi uopšte ekonomski opstao.⁴⁰

Tragični primjeri *Uskršnjeg ostrva* i ostrva *Nauru* veoma upozoravaju.

Ako uporedimo našu civilizaciju sa onom sa *Uskršnjeg ostrva*, mogli bismo reći da između njih postoji određena veza. Iz tragičnog iskustva *Uskršnjeg ostrva* i iskustva ostrva *Nauru* se mogu izvući određene pouke. Jedna od njih se svakako odnosi na to da je nedopustiva nekontrolisana potrošnja resursa, jer bi ona mogla dovesti u pitanje održavanje života.

Naša civilizacija je suočena ne samo sa problemom prekomjerne proizvodnje dobara, nego i sa izrazito prekomjernom proizvodnjom problema i rizika koji se javljaju kao posljedica proizvodnje roba.

⁴⁰ <http://bigportal.ba/2017/09/28/prije-50-godina-bili-su-najbogatiji-na-svijetu-a-sad-jedva-prezivljavaju/> (28.9.2017).

Brojni su problemi s kojima se naša civilizacija susreće, a odnose se na kulturu i način života. Uzmimo, na primjer, *otpad*.

Kao posljedica potrošačke orijentacije savremenog čovjeka stvara se ogromna količina krutog, tečnog i gasovitog *otpada* koji mehanički, hemijski, biološki i radioaktivno kontaminira prirodnu sredinu i ugrožava zdravlje ekosistema, životinja i ljudi. Sedam i po milijardi stanovnika Planete koji žive u brojnim urbanim i ruralnim sredinama, gradovima i selima, stvaraju deponije u koje najčešće nekontrolisano bacaju otpad koji zagađuje prirodu i dovodi u pitanje civilizacijski napredak i sam razvoj.

Sve veća proizvodnja konzumerističkih predmeta za zadovoljavanje naših potreba stvara i sve veću količinu optada čija koncentracija potencijalno može da dovede i do mnogih problema, od kojih se jedan odnosi na - *genetske promjene*. „Čovječanstvo stvara hiljadu puta veći otpad nego sva biosfera, udvostručavajući ga svakih 15 godina. Održi li se postojeća tendencija izbacivanja otpada, to će do 2020. godine u životnoj sredini dovesti do uvećanja olova 250 puta. Eksponencijalno narastajuća bujica komunalnog i industrijskog otpada, koji sadrži teške metale i druge abiogene materije, narušava formiranje

globalnih ciklusa i stvara pretpostavke genetskih promena“.⁴¹

Veliki porast svjetskog stanovništva, narušavanje prirodne ravnoteže, tehnološki i industrijski razvoj dovode do zdravstvenih problema. Ekološki problemi dovode i do *zdravstvenih problema* ljudi i oboljenja. Zagađenje čovjekove okoline, vode, vazduha i zemlje dovodi do zagađenja hrane, trovanja i obolijevanja ljudi. Medicinari ističu da, živeći u gradu u kojem je prisutno veliko aerozagađenje, njegovi stanovnici narušavaju zdravlje kao da dnevno popuše dvije kutije cigareta. Ubrzano tempo života i buka dovode i do - stresova, depresije i drugih psihičkih poremećaja. Iako se životni standard povećava, kvalitet života je umanjen, na što ukazuju problemi u prirodnoj okolini.

Sa razvojem procesa urbanizacije, razvija se i neplanska izgradnja u kojoj žive siromašni čija djeca nemaju riješene probleme ekonomske, zdravstvene i socijalne zaštite. Zbog neadekvatnih, nehigijenskih i nezdravih uslova života, veliki broj odraslih i djece obolijeva i umire. Takođe, oko 600 miliona ljudi širom svijeta su beskućnici ili žive u

⁴¹ V. A. Lisičkin, L. A. Šeljepin, *Globalna imperija zla: nova geopolitička raspodela snaga*, Banja Luka, „Udruženje sociologa“, Beograd, „Validus“, 2014, str. 20.

uslovima koji ugrožavaju njihovo zdravlje i živote.

Zahvaljujući razvoju savremene proizvodnje i savremenog načina života pod uticajem globalizacije, otpad se proizvodi u enormno ogromnim količinama, tako da se, napominje Bauman, „industrija odlaganja smeća (se) našla u velikom škripcu. Takvi načini rešavanja problema ljudskog otpada, koji su postali moderna tradicija, više nisu izvodljivi, a novi načini još uvek nisu izmišljeni, a kamoli počeli da se sprovode. Duž procepa svetskog nereda rastu gomile ljudskog otpada, a sve češći prvi znaci tendencije ka samozapaljenju i simptoma predstojeće eksplozije“. Vandana Šiva ističe da „s ciljem iskorišćavanja prirodnih izvora ili skladištenja otpada stvara se neproporcionalno veliki teret za siromašne. U svijetu globalizovane, deregulisane trgovine u kojem je moguća trgovina svačim, i u kojem je ekonomska snaga jedina determinanta moći i kontrole, njihovi resursi prelaze u ruke bogatih, a zagađenje teče u suprotnom smjeru. Rezultat toga je globalni enviromentalni aparathejd“.⁴²

Govoreći o „predstojećoj eksploziji“ i nadolazećoj kataklizmi, zanimljivo je da

⁴² Z. Bauman, *Fluidna ljubav: o krhkosti ljudskih veza*, Novi Sad, „Mediterran Publishing“, 2009, str. 145; V. Šiva, *Svet na ivici*, u: *Na ivici – Živeti sa globalnim kapitalizmom* (Priredili Entoni Gidens i Vil Haton), Beograd, „Plato“, 2003, str. 148-149.

Bauman, kao i Gidens, pominje film *Titanik*, ali u različitim kontekstima.

Naime, Gidens govori o *Titaniku* kao filmu ostvarenja **kulturne hegemonije** i **kulturnog imperijalizma** Zapada nad ostatkom svijeta, imperijalizma koji razara nacionalne kulture i identitete. Ističe da se fabula filma odnosi na „mogućnost ostvarenja romantične ljubavi uprkos klasnim razlikama i porodičnoj tradiciji“. Film prikazuje lične odnose prema braku dovodeći u pitanje „snagu lokalnih običaja i tradicije“. Na taj način se širi „kulturni imperijalizam“ u kome se vrednosti, stil i pogledi na svet karakteristični za Zapad tako agresivno šire da će ugušiti individualne nacionalne kulture“. ⁴³

S druge strane, Baumanu je *Titanik* metafora za društvo, i njegovu „sudbinu“ katastrofične budućnosti.

Dok je o *Titaniku* Gidens raspravljao na jedan način, Bauman je, na Atalijevom tragu, razmišljao na drugi način. A, on se odnosi na diskurs o društvenim katastrofama, odnosno o katastrofi društva. „*Titanik* smo mi, naše trijumfalističko, samozadovoljno, slepo, licemerno društvo, nemilosrdno prema siromašnima – društvo u kome je sve predviđeno osim sredstava za predviđanje... Svi slutimo da postoji ledeni breg koji nas

⁴³ E. Gidens, *Sociologija*, Beograd, „Ekonomski fakultet“, 2005, str. 68-69.

čeka, sakriven negde u maglovitoj budućnosti, u koga ćemo udariti a zatim potonuti uz muzičku pratnju“. Još je prošlog stoljeća čovječanstvo došlo do tačke - **samouništenja**. Ono ima „sva oružja potrebna za kolektivno samoubistvo, planirano ili neplanirano, sva potrebna oružja da sebe potpuno uništi a iza sebe ostavi planetu osuđenu na propast“. Bauman se suprostavlja širenju nuklearnog oružja koje se „može razmjestiti u bilo kojem od brojnih lokalnih sukoba s jasno ne-lokalizovanim posljedicama“. ⁴⁴

Da bi istakao velike probleme s kojima se suočava čovječanstvo, Čomski prihvata mišljenje atomskih fizičara koji ističu da su **nuklearno oružje i klimatske promjene** dvije ozbiljne opasnosti koje prijete čovjekovom opstanku.

Čomski decidno ističe „da ne prođe dan a da se ne pojave novi dokazi o tome koliko je klimatska kriza ozbiljna“. Na drugoj strani se nalazi „aktuelna prijetnja nuklearnog rata“. ⁴⁵

Sa razvojem destruktivne neoliberalne ekonomije, istovremeno se razvijaju i mnogobrojni problemi koji ugrožavaju opstanak ljudske civilizacije, a jedan od njih se odnosi na klimatske promjene.

⁴⁴ Z. Bauman, **Fluidni strah**, Novi Sad, „Mediterran Publishing“, 2010, str. 21, 87, 11.

⁴⁵ <http://www.6yka.com/novost/108919/noam-comski-nuklearno-oruzje-klimatske-promene-i-izgledi-za-opstanak> (15.09.2016).

Iako postoje različita gledišta o uzrocima klimatskih promjena – kao ona o tome da su one sasvim prirodna pojava, ili ona da su klimatske promjene mit i obmana manipulativnih projekata novog svjetskog poretka - ipak je jasno da su one proizvod i antropogenog uticaja na prirodnu okolinu.

Prema tom shvatanju, čovjek je sa svojom proizvodnjom maksimalizacije profita glavni krivac globalnog zagrijavanja. Svojim proizvodnim aktivnostima zagađuje vodu, vazduh, tlo i u atmosferu izbacuje ogromne količine gasova koji proizvode efekat „staklene bašte“ („*greenhouse effect*“) koji je glavni faktor zagrijavanja atmosfere. „Industrijske razvijene zemlje su i najveći zagađivači atmosfere u koju emituju ogromne količine hemijskih i drugih štetnih supstanci koje doprinose nastanku ozonskih rupa, od kojih se jedna velika nalazi iznad Antarktika veličine teritorije SAD, što pojačava izuzetno opasno zračenje“.⁴⁶

⁴⁶ B. Kovačević, I. Kovačević, *Klimatske promjene (mit ili realnost)*, Banja Luka, „Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka“, 2018, str. 80. Dostupno na: <http://www.defendologija-banjaluka.com/files/Knjiga.Klimatske.promjene.mit.ili.realnost.Braco.Irina.Kovacevic.Banjaluka.2018.pdf>

Globalno zagrijavanje je rizično po zdravlje ljudi i, u tom pogledu, su najugroženiji Evropljani.

Zbog globalnog povećanja temperature, stopa smrtnosti bi u svijetu mogla da se poveća jer bi globalno zagrijavanje najprije moglo da ugrozi starije i osjetljive osobe, posebno one sa bolestima srca i bubrega. U 2017. godini je više od 157 miliona osoba u svijetu bilo izloženo toplotnim udarima, što je za 18 miliona više nego u 2016. godini, navodi *Zdravlje 24 sata (Health24)*. Negativan uticaj klimatskih promjena predstavlja visok rizik za zdravlje ljudi. U prosjeku je svaka osoba na Zemlji bila izložena minimalno 1,4 dana toplotnom talasu između 2000. i 2017. godine. Pored odraslih osoba iznad 65 godina, rizične kategorije ljudi su oni koji žive u gradovima, oni koji imaju dijabetes i srčane bolesti, te hronične bolesti respiratornih organa. Osobe koje žive u Evropi i istočnom Mediteranu su ranjiviji od onih u Africi i jugoistočnoj Aziji. Oko 42% Evropljana i 43% onih koji žive na istočnom Mediteranu, a koji su stariji od 65 godina, osjetljivi su na izloženost klimatskim promjenama u poređenju sa 38% ljudi u Africi i 34% u jugoistočnoj Aziji.⁴⁷

⁴⁷ <http://www.rtvbn.com/3931822/globalno-zagrijavanje-rizicno-po-zdravlje-najugrozeniji-evropljani> (04.12.2018).

Izrazito utemeljena na neoliberalizmu, negativna globalizacija vodi neizbježnoj katastrofi čovječanstva i zato što ljude lišava **bezbjednosti**.

Jan Art Šolte ističe „**tri globalna ekološka problema**“.

Prvi ekološki problem se odnosi na *smanjenje ozona* u atmosferi, drugi na *globalno zagrijavanje*, prouzrokovanog efektom tzv. „staklene bašte“, a koji utiču na klimu tako što povećava temperaturu na Zemlji od 0,3-0,6%; što za posljedicu ima povećanje nivoa mora, eroziju, izumiranje vrsta, širenja bolesti i pogoršanje zdravlja. Treći globalni ekološki problem predstavlja *gubitak biološke raznovrsnosti*. Posljedice su evidentne, tako da su u XX vijeku nestale tri četvrtine usjeva; za 150 godina je brzina nestajanja iznosila između 1.000 i 10.000 puta. U kasnijim decenijama XX vijeka je gotovo svakodnevno nestajalo između 20 i 200 vrsta. Gubitak vrsta se kretao od jedne vrste godišnje do šest vrsta u 1950. godini, a u 1990. godini čak 10.000 vrsta godišnje. Sa ovim ekološkim problema povezani su i drugi kao što su pojava radioaktivne prašine, „kiselih kiša“, povećanje potrošnje svježje vode, te pretvaranje zemljišta u pustinje.⁴⁸

⁴⁸ J. A. Šolte, *Globalizacija: kritički uvod*, Podgorica, „CID“, 2009, str. 113, i dalje.

U savremenom globalizacijskom dobu se pokazuje da mnoge bolesti ne samo da nisu iskorijenjene, nego se pojavljuju i nove koje nastaju kao posljedica globalne kontaminacije vode, vazduha, zemljišta i hrane. Sve je veća rezistentnost virusa i bakterija na antibiotike, a sve je i veći broj osoba sa oslabljenim imunološkim sistemom

Ono što posebno zabrinjava jeste to da siromašne zemlje postaju deponije otpada kojeg, „za šaku dolara“, na njihovim prostorima odlažu industrijski razvijene i bogate zemalje. Pretspostavlja se da 90% toksičnog otpada proizvodu razvijene zemlje, koje zatim izvoze u nerazvijene i siromašne zemlje. Osim toga, u razvijenim zemljama postoje veoma strogi ekološki zakoni, kojih nema u nerazvijenim zemljama, tako da to predstavlja razlog zbog kojeg bogati prodaju siromašnima različite vrste otpada za njegovo skladištenje, zatrpavanje ili spaljivanje. Upravo zbog toga je Azija postala „najveće đubrište otpada sa Zapada“.⁴⁹

Postajući „najvećim đubrištem otpada sa Zapada“, siromašne zemlje postaju i kontaminiranim područjem pojave i širenja različitih oboljenja.

⁴⁹ V. Šiva, *Svet na ivici*, u: *Na ivici: živeti sa kapitalizmom* (Priredili: Vil Haton i Entoni Gidens), Beograd, „Plato“, 2003, str. 153.

Veliki problem koji se razvija sa razvojem ljudske istorije odnosi se na masovno *izumiranje vrsta*.

Juval Noa Harari govori o „*talasima istrebljenja*“ koje je prouzrokovao čovjek. Ističe tri *talasa istrebljenja* – prvi, koji se odvijao sa širenjem sakupljačke privrede; drugi, koji se odvijao širenjem poljoprivrede, i treći, koji je započeo sa počecima razvoja industrijalizacije. Semantička priča da je čovjek živio „u saglasju sa prirodom“ nije tačna jer proces istrebljivanja „većine biljnih i životinjskih vrsta“ započeo znatno prije industrijske revolucije. Zato *Homo sapiens* „bije ne baš dobar glas najsmrtonosnije vrste na planeti“.⁵⁰

Danas neoliberalni predatorski i destruktivni kapitalizam uništava sve – prirodu, resurse, biljne i životinjske vrste. Pod hidrauličnim pritiskom njegove paradigme dolazi do masovnog *izumiranja vrsta*.

Naučnici upozoravaju da je veoma dramatično i izuzetno alarmantno stanje jer se pred našim očima odvija šesto masovno izumiranje vrsta u dosadašnjoj istoriji planete Zemlje.

U toku je „biološko uništenje“ životinjskih vrsta koje se odvija kao posljedica ekstremnog globalnog razaranja i uništavanja

⁵⁰ J. N. Harari, *Sapijens: kratka istorija ljudskog roda*, Beograd, „Biblioteka“, 2014, str. 67.

prirodne okoline, gubitka staništa, ugrožavanja biodiverziteta, demografske prenapučenosti, postojanja invazivnih organizama, zagađenja, zatrovanosti, učestalih klimatskih promjena, povećanja radijacije, itd. Riječ je o umiranju milijardi različitih jedinki. Taj proces je mnogo intenzivniji nego što se mislilo.

Prema mišljenju Danijela Rotmana, profesora geofizike, čovječanstvo ima još samo 82 godine da riješi pitanje svog opstanka na Zemlji.

Rotmanova analiza se odnosi na problem prevelike koncentracije ugljenika u okeanima. Izračunao je da će okeani uskoro sadržati toliku koncentraciju ugljenika da će masovni pomor biti sasvim neminovan. Tvrdi da je u posljednjih 540 miliona godina, planeta pretrpjela pet takvih događaja, uključujući istrebljenje dinosaurus, a da se najgori masovni pomor dogodio prije 252 miliona godina, kada je odumrlo 95% marinskog života zbog naglog povećanja kiselosti okeana. Smatra da kritična količina ugljenika u okeanima iznosi 500 gigatona, dok se trenutno nalazi oko 310 gigatona ovog elementa. Zato i ističe da će krajem vijeka ciklus kruženja ugljenika dovesti do prirodne katastrofe. Podsjeća da je čovječanstvo od perioda industrijske revolucije emitovalo u atmosferu 1.540 milijardi tona ugljen-dioksida, što je jednako količini uglja koja bi se prostirala od polja veličine 22x22 metra na Zemlji do

Mjeseca (razdaljina od 386.000 kilometara). Polovina emitovane količine ugljen-dioksida ostala je u Zemljinoj atmosferi, uzrokujući 10 puta brži porast tog gasa od bilo koje katastrofe koja je zadesila našu planetu.⁵¹

⁵¹ <http://bigportal.ba/2017/09/21/imamo-malo-vremena-naucnik-izracunao-kada-ce-covjecanstvo-nestati/> (28.09.2017). Godišnje se proizvede 30-40 milijardi tona ugljen-dioksida koji prouzrokuje tzv. *efekat staklene bašte*. Smatra se da, ukoliko se nastavi postojećom brzinom proizvoditi i emitovati u atmosferu CO₂, vrlo brzo će se osjetiti posljedice globalnog zagrijavanja. I, mada drveće apsorbuje ugljen-dioksid, ipak ekonomska proizvodnja ugljen dioksida ne može apsorbovati svu proizvedenu količinu. Osim toga, na Zemlji nema više neophodnog slobodnog prostora za sađenje tolike količine drveća koje bi moglo da nas spase od opasnosti globalnog zagrijavanja od 2,2° Celzijusova. Povećanje temperature bi moglo da prouzrokuje brojne razorne šumske požare, ekstremne vremenske prilike, suše, oluje. Kada bi se zasadilo 6.879.656 kvadratnih kilometara šume (ta površina približno je jednaka površini kontinentalnog dijela SAD, i polovini ukupne površine u svijetu koja je namijenjena usjevima), uklonili bismo tek 3 milijarde tona ugljen-dioksida iz atmosfere godišnje, što je otprilike negdje oko 10% trenutne godišnje proizvodnje CO₂. Tolike količine drveća ne bi spriječilo problem, ali bi ga ublažilo; postojeći problem bi i dalje ostao neriješen s obzirom na to da ljudska populacija neprestano raste, povećava se i potreba za plodnom zemljom, što znači da nema mjesta za sađenje šume. Šta će onda čovječanstvo uraditi – teško je reći, ali nešto mora učiniti. [<http://bigportal.ba/2018/02/03/u-vazduhu-je-toliko-co2-da-nove-sume-vise-ne-mogu-da-nas-spasu/>] (03.02.2018).

Rezultati novijih studija o izumiranju na Planeti zemlji su alarmantni.

Oni pokazuju da su najveće, ali i najmanje životinje, najizloženije prijetnji izumiranja upravo zbog čovjekove aktivnosti na Planeti, na što upozorava međunarodna studija objavljena u američkom naučnom časopisu *Proceeding of the National Academy of Sciences (PNAS)*. Naravno, ti gubici će izazvati promjene u ekosistemima šuma, stepa, okeana, rijeka i potoka koji čine „arhitekturu živog svijeta“ Planete. Među veoma ugroženim grupama nalaze se sisari, ptice, gmizavci, vodozemci kao i ribe, kako koštunjače tako i hrskavičnjače kao što su morski psi i raže. Najvećim životinjskim vrstama na planeti su najveća prijetnja lovci, a za 90% malih vrsta pogubni su žetva i ribolov. Posebno su ugrožene manje vrste koje žive u slatkovodnim staništima.⁵²

Čovječanstvo se suočava sa brojnim izazovima.

Na pitanje: šta smatraju najvećim prijetnjama za čovječanstvo, 50 dobitnika Nobelove nagrade naveli su ***rizike koji predviđaju kraj ljudske vrste:***

⁵² <https://net.hr/danas/znanost/izumiranje-na-planetu-zemlji-rezultati-najnovije-studije-su-alarmantni-covjecanstvo-bi-trebalo-reagirati/> (11.11.2018).

- *prenaseljenost* – čak trećina vjeruje da će prenaseljenost uništiti život;
- *uništavanje životne sredine izazvane klimatskim promjenama* – mišljenje je osamnaest dobitnika Nobelove nagrade;
- *nuklearni rat* – 23% odsto dobitnika Nobelove nagrade je tog mišljenja;
- *infektivne bolesti i otpornost na lijekove* – predstavljaju najveće pretnje po globalno zdravlje i bezbjednost hrane, je mišljenje četvorice nobelovaca;
- *sebičnost i neiskrenost* – navodi četvoro nobelovaca;
- *neobrazovani lideri*;
- *terorizam*;
- *neznanje i izobličavanje istine*;
- *vještačka inteligencija*;
- *nejednakost*;
- *strah od nove zarazne droge*;
- *populizam i politička polarizacija*.⁵³

Prema jednom shvatanju, postoji **deset „velikih izazova“** s kojima će se čovječanstvo ubrzo, do 2050. godine, suočiti:

⁵³ <http://bigportal.ba/2017/09/04/dobitnici-nobelove-nagrade-opisali-kako-ce-covecanstvo-nestati/> (11.09.2017).

1. *genetska modifikacija ljudi* - zamišljeni cilj je primjena neophodnih tehnologija u izmjeni DNK s ciljem liječenja bolesti kao što je, recimo, rak; međutim, problem ostaje otvorenim ukoliko bi se ovo iskoristilo u neke nehumane svrhe;
2. *starost populacije je veća nego ranije* – u budućnosti neće samo biti više ljudi, nego i starijih osoba kojima će biti potrebna medicinska i druga njega;
3. *izgubljeni gradovi* – klimatske promjene će dovesti do povećanja nivoa mora, nestanka nekih gradova, poplava, posebne izgradnje objekata; klimatske izbjeglice će predstavljati problem koji bi mogao dovesti do konflikata i sukoba;
4. *evolucija društvenih medija* – još će više ugrožavati sferu privatnosti, kao što će i *cyber* nasilje postati čovjekovom svakodnevicom; to će predstavljati i problem koji će se postaviti pred zakonodavstvom, pravosuđem i bezbjednosnim službama;
5. *nove geopolitičke tenzije* – koje će dovesti do migriranja i izbjeglištva, nacionalizma, kao i do ugrožavanja bezbjednosti;

6. *budućnost automobila* – kojih će biti sve više, kao i onih bez vozača, a koji će zahtijevati infrastrukturne predušlove, kao i efikasnu borbu protiv porasta zagađenja;
7. *nestanak resursa* - nove tehnologije imaće potrebu za korištenjem savremenih materijala, posebno rijetkih metala, koji će se iscrpiti i stvoriti brojne probleme;
8. *naseljavanje drugih svjetova* – koje će stvoriti čitav niz promjena na našoj Planeti;
9. *jača mentalna snaga* – iako koristimo određene stimulanse, kao što je, na primjer, kafa, ipak farmaceutski proizvodi i tehnološki implantanti će nam pomagati da budemo fokusirani, da znatno brže mislimo i koristimo mozak iznad normalnih ljudskih mogućnosti; s druge strane, upotreba tih stimulansa u budućnosti će otvoriti niz etičkih, pravnih, ekonomskih i socijalnih pitanja;
10. *uticaj vještačke inteligencije na naš život* – za koju neki vjeruju da može postati moćnija od ljudske, da je čovjek ne može kontrolisati što, opet, navodi na razmišljanje o etičkim i

socijalnim implikacijama njene upotrebe.⁵⁴

Navešćemo i *deset prijetnji koje mogu uništiti* Planetu.

Prema značajnom mišljenju naučnika sa Kembridža, nas može uništiti glad, roboti ubice, asteroidi, i tirani. Živimo u opasnim vremenima, i to takvima da se nerijetko govori o propasti svijeta zbog neke prirodne ili čovjekom izazvane katastrofe.

Naučnici sa Kembridža su naveli deset najvećih rizika koji prijete opstanku čovječanstva:

1. *vještačka inteligencija će preuzeti svijet* – mašine će imati inteligenciju razvijeniju i nezavisnu od čovjeka i procjenjuju se da će mašine raspolagati sa 90% ljudske inteligencije već do 2075; osim toga, kao posebna opasnost se ističe rizik od vještačke inteligencije koja će povećati ostale rizike;
2. *supervirus* – za kojeg se ističe da je izuzetno opasan, te da, prema njemu, pandemija kuge izgleda kao obična prehlada; jedan od najproučavanijih rizika je onaj u kojem se pojavljuje prirodna ili vještački izazvana pandemija;

⁵⁴<https://www.oslobodjenje.ba/o2/tehnologija/nauka/deset-velikih-izazova-covjecanstva-do-2050> (07.11.2018).

pretpostavlja se da bi se, vještački stvoren i na vještački način poboljšani virus, mogao oteti kontroli ili „pobjeći“ iz laboratorije; rizik je veći jer virusi raspolažu sposobnošću lakog razmnožavanja;

3. *roboti stvaraju moćnu vojsku* – danas već postoji oružje kojim upravlja vještačka inteligencija; granicu između Sjeverne i Južne Koreje čuvaju robotizirani čuvari koji mogu pucati; povećani rizik se odnosi na to da oružje postaje sve jeftinije pa i dostupnije;
4. *nuklearni sukob* – bi doveo do kraja razvoja naše planetarne civilizacije; konflikti i povećane tenzije postoje između SAD i Rusije (koje raspolažu sa 90% svjetskog nuklearnog arsenala), Indije i Pakistana; globalni rizik se odnosi ne samo na radijaciju kojoj bi bila izložena područja koja bi bila metom, nego se taj rizik odnosi i na nuklearnu zimu koja bi zahvatila cijelu Planetu;
5. *klimatske promjene* - remete infrastrukturu, a najveći rizik se odnosi na izumiranje vrsta što će poremetiti ekosisteme u tolikoj mjeri da će dovesti u opasnost čovjeka ili neki njemu ključan

resurs; to bi moglo izazvati i rat nuklearnim oružjem i, prema tome, uništenje čovječanstva;

6. *udar asteroida na Zemlju* – bi svakako mogao izazvati propast čovječanstva;
7. *postojanje vanzemaljaca* – ako nismo jedina inteligentna vrsta u svemiru, da li smo sigurni u pogledu „susreta“ sa drugim svemirskim inteligentnim bićima;
8. *nestašica hrane* – sa rastućim povećanjem broja stanovnika Planeti, klimatskim promjenama i drugim problemima, prouzrokovat će se masovno gladovanje; iako bi trebalo unaprijediti tehnologiju proizvodnje hrane, ipak rizici vezani za nju ostaju problem; osim toga, zbog potražnje hrane rast će i cijene, što opet može dovesti do gladi i globalnih nemira i sukoba;
9. *nestanak svemira* – koji bi bio prouzrokovan postojanjem vakuma koji bi usisao sav postojeći svemir;
10. *vladar tiranin* – koji bi narušavao globalnu bezbjednost i sigurnost.⁵⁵

⁵⁵ <https://www.vecernji.hr/techsci/10-prijetnji-koje-mogu-unistiti-zivot-na-zemlji-pandemije-asteroidi-klimatske-promjene-ili-je-sve-samo-matrix-1151057> (07.11.2018).

Navešćemo i mišljenje Stivena Hokinga koji upozorava na tri pojave koje mogu **uništiti čovječanstvo**, a to su:

1. *vještačka inteligencija*;
2. *ljudska agresivnost*, i
3. *vanzemaljci*.

Kada je u pitanju *vještačka inteligencija* Hoking ističe da je mali broj naučnika i istraživača istinski zabrinut zbog „jake“ vještačke inteligencije koja bi mogla konkurisati ljudskoj inteligencija, pa čak je i nadmašiti. Hoking decidno upozorava da bi razvoj prave vještačke inteligencije stvarno mogao predstavljati veliku egzistencijalnu bezbjednosnu prijetnju i „značiti kraj čovječanstva“. U tom smislu su Stiven Hoking, Ilon Mask i drugi naučnici i tehnolozi potpisali su otvoreno pismo upozoravajući na opasnosti od vještačke inteligencije. „Zbog velikog potencijala umjetne inteligencije, iznimno je važno istražiti kako požnjeti prednosti, a izbjeći potencijalne opasnosti“. Ovo pismo je objavio *Future of Life Institute*, organizacija koja se angažuje na područjima smanjivanja prijetnji za opstanak čovječanstva. Međutim, s druge strane, mnogi naučnici, istraživači i stručnjaci koji razvijaju vještačku inteligenciju kažu kako nismo, za sada, ni blizu toga da bismo mogli napraviti dovoljno „pametnu“ vještačku inteligenciju. Druga opasnost na koju upozorava Hoking, odnosi se na *ljudsku agresivnost*. Smatra da ljudska agresija može

da uništi civilizaciju. Tako bi, kao izraz ljudske agresivnosti, na primjer, jedan veliki nuklearni rat mogao dokrajčiti civilizaciju i uništiti ljude Zemljine planete. I, konačno, treća opasnost se odnosi na *vanzemaljce*. Hoking ističe da, ako inteligentan vanzemaljski život postoji u svemiru, ne bismo ga htjeli sresti. „Ako nas izvanzemaljci ikad posjete, mislim da će ishod biti sličan onome kao kad je Christofor Kolumbo prvi put došao u Ameriku, što nije ispalo jako dobro za Indijance“. Hoking ističe da bi napredna vanzemaljska civilizacija mogla postati nomadska, a ti putnici bi vjerojatno htjeli poraziti i kolonizovati svaku planetu na koju bi sletjeli. „Ako je tako, ima smisla da iskoriste svaki novi planet za materijal za gradnju što više svemirskih brodova kako bi mogli nastaviti dalje“. Hoking smatra da istraživanje svemira može biti značajno zbog garancije opstanka čovječanstva. „Vjerujem da dugoročna budućnost ljudske rase mora biti prostor, te da predstavlja važan životnog osiguranja za naše buduće preživljavanje, jer bi to moglo spriječiti nestanak čovječanstva koloniziranjem druge planete“.⁵⁶

Na opasnosti koje sobom nosi upotreba vještačke inteligencije upozoravao je i američki državnik Henri Kisindžer.

⁵⁶ <https://net.hr/danas/znanost/dvije-mozemo-sprijeciti-ali-trecu-stephen-hawking-upozorava-na-tri-stvari-koje-mogu-unistiti-covjecanstvo/> (11.11.2018).

Kada je u pitanju razvoj vještačke inteligencije interesantno je da se ovom problemu danas više bave tehnološki stručnjaci a znatno manje stručnjaci humanističkih nauka. Zapravo, ovi drugi su gotovo istisnuti iz ove problematike. Prirodne nauke nastoje da nove tehnologije iskoriste za nove rezultate i nova sve razvijenija postignuća, koja su neophodna i korporacijama kako bi ostvarivale profit. Granice otkrića se sve više šire u odnosu na spoznaje njihovih posljedica. Gotovo se i ne razmišlja o etičkim normama. Ali, ako se ne preduzmu mjere da se utvrde svrha i posljedice razvoja vještačke inteligencije, ljudsko društvo će se suočiti sa problemima koji će se naći potpuno van ljudskog poimanja. Umjesto da budu sredstvo ispunjavanja promišljenih ciljeva, tehnologije će doći u situaciju da oblikuju društvene vrijednosti. Uostalom, to već upotreba i uticaj interneta na ljudsko razmišljanje pokazuje. Stvaranje i razvijanje mašina koje bi bile u stanju da rješavaju složene probleme oponašajući procese u ljudskom umu, ustanovljavaju svoje ciljeve i strateški prosuđuju o budućnosti, daleko nadilaze automatizaciju. Za primjer Kisindžer uzima automobile bez vozača koji najbolje ilustruje razliku između djelovanja tradicionalnih kompjutera, snabdjevenih softverom koji kontrolišu ljudi i svijeta prema kojem ide vještačka inteligencija. Upravo, vožnja automobila zahtijeva donošenje odluka

u brojnim situacijama koje je nemoguće predvidjeti i tako unaprijed isprogramirati. „Šta bi se desilo, da se poslužimo dobro poznatim hipotetičkim primerom, ako je takav automobil prinuđen spletom okolnosti da izabere između ubistva starog čoveka i ubistva deteta? Koga bi izabrao, zašto, i da li bi mogao da objasni svoje razloge? Mi nemamo odgovore na ova pitanja, a ipak, automobili bez vozača će, po svoj prilici, postati dominantni na putevima za desetak godina“. Tako se pokazuje da postoji opasnost od gubitka ljudske *svrhe*. Jasno je da će vještačka inteligencija donijeti velike koristi medicini, obezbjeđivanju ekološke energije, kao i mnogim drugim oblastima. „Ali baš zato što veštačka inteligencija prosuđuje o još uvek neodređenoj budućnosti, neizvesnost i dvosmislenosti su svojstvene njenim rezultatima“, ističe Kisindžer i navodi tri područja za koje smatra da izazivaju zabrinutost. Prvo se odnosi na opasnost da, zbog nedostatka konteksta koji je svojstven ljudskom razmišljanju, vještačka inteligencija *pogrešno razumije ljudske instrukcije*. U tom smislu navodi primjer četbota *Taj*, napravljenog da komunicira po jezičkim obrascima devetnaestogodišnje djevojke, a koji se ipak pokazao izuzetno agrasivnim u konverzaciji, sa rasističkim i seksističkim predrasudama. Zato se moraju postaviti važna pitanja: do koje mjere vještačka inteligencija može da spozna kontekst iz zadatih instrukcija,

i da li smo mi u stanju da već u početnoj fazi programiranja otkrijemo i ispravimo moguća odstupanja, „ili će vještačka inteligencija, prepuštena sopstvenom načinu funkcionisanja neizbežno razvijati male devijacije, koje vremenom mogu da se pretvore u katastrofalno odstupanje?“ Pored navedene, postoji i druga opasnost koja se manifestuje u tome da tokom izvršenja zadatih ciljeva, vještačka inteligencija može da *promijeni ljudske misaone procese i ljudske vrijednosti*. Tako, na primjer, smisao drevne kineske igre *Go* nije samo u tome da igrač pobijedi, već da nauči nove strategije koje su potencijalno primjenljive u drugim oblastima života. Međutim, nasuprot tome, Guglov program ne samo da je koristio strateške poteze koji su potpuno nepoznati ljudskom umu, već je bio usmjeren isključivo na pobjedu. Time se jasno pokazalo da program ne „uči“ konceptualno već matematički, sasvim marginalnim prilagođavanjima svojih algoritama, čime je promijenio i prirodu igre i njen uticaj. Drugi projekti vještačke inteligencije razvijaju sposobnosti da mašine odgovaraju na ljudske upite, no izuzev pitanja poput „koliko je stepeni napolju?“. Pitanja koja se odnose na prirodu stvarnosti ili smisla života zahtijevaju sasvim dublje promišljanje. Zato Kisindžer upozorava da, ako vještačka inteligencija uči eksponencijalno brže od ljudi, moramo očekivati da će jednakom brzinom rasti i proces pokušaja i pogrešaka od koga se

sastoji ljudsko odlučivanje: da će griješiti češće i više nego što to čine ljudi. S obzirom da je oko pitanja šta je moralno ispravno a šta pogrešno u ljudskoj civilizaciji izrasla cijela jedna nauka, kako očekujemo da će vještačka inteligencija biti sposobna da prosudi šta je pravi izbor? Ili, da li zaista želimo da naša djeca uče o vrijednostima kroz razgovor sa algoritmima koji su „pušteni s lanca?“ – pita Kisindžer i zaključuje da iz navedenog proizilazi i treća ključna opasnost: sa razvojem kompjuterske snage, vještačka inteligencija će uskoro biti u mogućnosti da *bira ishode koji mogu biti značajno drugačiji*, od onoga kako ih ljudi procenjuju i biraju. Upravo, u tom smislu i najteže i najvažnije pitanje o svijetu prema kojem idemo jeste: šta će se desiti sa ljudskom svijješću ako njene mogućnosti da objasni stvarnost oko sebe potisne vještačka inteligencija? Ili, ko će biti odgovoran za djelovanje vještačke inteligencije? Da li pravni sistem koji su stvorili ljudi, može da se nosi sa aktivnostima koje sprovodi vještačka inteligencija, koja ima više misaonih mogućnosti od čovjeka i potencijalno može da manipuliše podacima? Upravo, zbog svoje nadmoći koja joj je svojstvena u memorisanju i računanju, vještačka inteligencija će vjerovatno pobijediti čovjeka u bilo kojoj igri. Ali za ljudsko poimanje *svrhe*, cilj igre nije samo u pobjeđivanju - on je u *mišljenju*. Ukoliko dozvolimo sebi da matematički procesi

zamijene misaoni proces, da kvantitet uništi kvalitet, mi smo u opasnosti da izgubimo sposobnost koja je suština ljudskosti.⁵⁷

Zahvaljujući postojećem načinu proizvodnje, čovječanstvo prelazi „granice nosećeg kapaciteta“ tako da se može govoriti o „*planetarnim granicama*“. One se odnose na:

- *antropogeno determinisane klimatske promjene* - koje su posljedica „povećanih nivoa gasova s efektom staklene bašte u atmosferi“;
- *acidifikaciju okeana* – koja se odnosi na povećanje kiselosti okeana upravo zbog povećane koncentracije ugljen-dioksida, a pod uticajem klimatskih promjena;
- *razaranje ozonskog omotača* - koje nastaje kao posljedica prodora hemikalija u vazduh;
- *zagađenje* – zbog prekomjerne upotrebe azota i fosfora u vještačkim đubrivima;
- *pretjerano korištenje i iscrpljivanje slatkovodnih*

⁵⁷ <http://bif.rs/2018/11/politicka-odgovornost-za-razvoj-vestacke-inteligencije-da-li-ce-nam-vrednosti-odredivati-algoritmi-pusteni-s-lanca/> (30/11/2018).

resursa – u poljoprivredi, industriji, domaćinstvima;

- *upotrebu zemlje* – za uzgajanje usjeva, stočnu ispašu, upotrebu drvene građe, širenje gradova;
- *biodiverzitet* – koji je poremećen, a bez kojeg nije moguće efikasno postojanje i „funkcionisanje ekosistema“ i lanaca ishrane;
- *opterećenje aerosolima* – koje nastaje kada izvori zagađenja emituju sitne čestice u atmosferu;
- *hemijsko zagađenje*.⁵⁸

S obzirom na postojanje lokalnih i globalnih ograničenja, Robert Gudland smatra da je *rast dostigao „svoju granicu“*.

Kao jedan od argumenata ističe „*prisvajanje biomase*“ za potrebe privrede. Danas se koristi oko 40% „bruto primarnog proizvoda zemljine fotosinteze“ što za štetnu posljedicu ima širenje gradova na poljoprivredno obradivo zemljište, eroziju tla, povećanje otpada i zagađenosti, uništavanje ekosistema. Kada bi se stanovništvo Planete udvostručilo, ono bi koristilo od 80-100% kiseonika, znatno povećanu količinu resursa, ali i zagađenja. Drugi dokaz postojanja granica se odnosi na - *klimatske promjene*. Naime,

⁵⁸ Dž. D. Saks, *Doba održivog razvoja*, Beograd, „Centar za međunarodnu saradnju i održivi razvoj: Službeni glasnik“, 2014, str.172-179.

povećanje temperature u industrijskom periodu u odnosu na predindustrijski period je očigledno, količina ugljen-dioksida, hlorofluorokarbonata (CFC), metana, azotnog oksida se u atmosferi povećava što doprinosi efektu „*staklene bašte*“; šume se potpuno nekontrolisano sjeku šume, nekontrolisano se koristi i energija iz fosilnih goriva, što doprinosi umanjuju reproduktivne sposobnosti biosfere. Treći dokaz se odnosi na postojanje ogromnih *rupa u ozonskom omotaču* – koje dovode do ugrožavanja života, a i negativno se odražavaju na proizvodnju hrane. Tu su i druge posljedice, kao što su povećanje morbiditeta od raka kože, slabljenje imuniteta i povećanje ljudske osjetljivosti na mnoge zarazne bolesti. Četvrti dokaz se odnosi na povećano devastiranje i *razaranje zemljišta*. Umanjena proizvodnja hrane upravo je povezana i sa erozijom tla, kao i salinizacijom zemljišta; područja propadanja zemljišta su sve veća tako da je preko 35% „zemljišta na planeti već nepovratno uništeno“ i sa daljnom tendencijom propadanja; uništavanje obradivog zemljišta dovodi do povećanja cijene hrane što doprinosi povećanju broja onih koji gladuju. Peti dokaz postojanja granica se odnosi na *biodiverzitet*, odnosno na *smanjenje biološke raznovrnosti*. Ubrzani razvoj privrednih aktivnosti smanjuje područja divljine u kojima je postojao najveći nivo biološke raznovrnosti. Na taj način se veoma brzo uništavaju staništa biljnih i

životinjskih vrsta, kao i šume, čiji se prostor godišnje smanjuje za 168.000 kvadratnih kilometara; veliki broj vrsta izumre godišnje što, zajedno, predstavlja ekološku katastrofu koja će dovesti do još veće bijede i siromaštva.⁵⁹

Resursi se iscrpljuju veoma brzo i enormno mnogo, tako da to njihovo iscrpljivanje predstavlja izuzetno veliku opasnost za obezbjeđenje života na Planeti. Broj ljudi je na Planeti sve veći, a ograničeni resursi nisu dovoljni za zadovoljavanje njihovih potreba.

Čovječanstvo troši prirodne resurse brže nego što se oni regenerišu. Na to upozorava, ali i zabrinjava, *Dan ekološkog duga*. U stvari, *Dan ekološkog duga* predstavlja datum kada godišnja potrošnja i potražnja čovječanstva prema prirodi premašuje ono što Zemlja može da regeneriše u toj godini. U tom smislu je *Svjetski fond za prirodu (WWF)* upozorio da se za trenutne potrebe čovječanstva prirodni resursi koriste 1,7 puta brže nego što ekosistemi mogu da se regenerišu. Svijet je 1. avgusta 2018. godine ušao u ekološki dug za tu godinu i te je godine *Dan ekološkog duga* obilježen kao najraniji otkako se rade mjerenja

⁵⁹ R. Gudland, *Rast je dosegao svoju granicu*, u: *Globalizacija – argumenti protiv*, (Priredili Džeri Mander i Edvard Goldsmit), Beograd, „CLIO“, 2003, str. 210-218.

i simbolično prikazuje destruktivni uticaj ljudskih aktivnosti na prirodu i njene resurse. „Činjenica da se ovaj dan svake godine pomera unapred govori nam da se i dalje prema planeti ne ponašamo odgovorno! Živimo od sve veće pozajmice koju uzimamo s računa bolje budućnosti svoje dece“, ukazao je direktor *Svjetskog fonda za prirodu (WWF)* Adrije Deni Porej. Zato se u saopštenju *Svjetskog fonda za prirodu* i ističe: “Budući da naše potrebe sve više prevazilaze mogućnosti planete da se regeneriše, na šta dodatno utiču posledice klimatskih promena, Dan ekološkog duga je snažan podsetnik na hitne akcije koje pojedinci i zemlje moraju da preduzmu kako bi zaštitili šume, okeane, slatkovodne resurse, biljni i životinjski svet, i na taj način pomognu u ostvarivanju održivog razvoja”.⁶⁰

U 2018. godini se *Dan ekološkog duga* obilježio kao najraniji otkako je čovečanstvo, 70-tih godina prošlog stoljeća, ušlo u tzv. „ekološki dug“. Zbog izrazito neracionalne potrošnje i rasipništva, kao posljedice se javljaju desertifikacija, deforestacija i erozija tla, oskudica pitke vode, gubitak biodiverziteta, razne i mnogobrojne prirodne katastrofe, klimatski poremećaji, ekološke migracije, potencijalni i stvarni sukobi, ratovi, itd. Treba napomenuti da je ekološki dug moguć samo u

⁶⁰ <http://bigportal.ba/2018/07/31/prirodne-resurse-trosimo-brze-nego-sto-se-regenerisu/> (31.7.2018).

ograničenom vremenskom trajanju u kojem bi se način proizvodnje promijenio i priroda regenerisala, ili bi doveo do potpune devastacije prirode i njenog uništenja. Upravo, onako kako se to tragično dogodilo na *Uskršnjem ostrvu*.

U izuzetno zanimljivoj i veoma upozoravajućoj knjizi - *2052: globalna prognoza za sljedećih četrdeset godina* - koja je nastala „u čast 40. godišnjice izdavanja knjige *Granice rasta*“, Jorgen Randers govori o **planetarnom „premašivanju“** („overshoot“) koje ugrožava opstanak čovječanstva. Na pitanje „hoće li svijet opstati“, Randers ističe da neko vrijeme čovječanstvo može ostati „u fazi premašivanja“, ali „premašivanje neće i ne može trajati zauvijek u trenutku kad se njegovi temelji unište“...“premašivanje se ne može održati“ i zato je neophodno „kontrolirano smanjivanje“.⁶¹

Koliko je ideja o „kontrolisanom smanjivanju“ značajna za opastanak ljudske civilizacije, dovoljno je, za primjer, navesti jedno zanimljivo, ali i upozoravajuće, gledište koje je izneseno u tekstu pod nazivom *Svemirski brod Zemlja*:

⁶¹ J. Randers, *2052: globalna prognoza za sljedećih četrdeset godina*, Zagreb, „Mate“, 2014, str. XIV-XV.

„Zamislimo da je Zemlja ogroman svemirski brod. Sa svim ljudima koji žive na zemlji ovaj brod putuje svemirom. Veze sa njihovim matičnim planetama su prekinute. Nema povratka. Putnici moraju da se zadovolje zalihama hrane, vode, kisika i energije koje su preostale na brodu.

S porastom ljudi na brodu smanjuju se zalihe. Istovremeno se povećavaju količine otpada i štetnih materija. Život postaje sve teži, zraka za disanje je sve manje.

Neke od putnika ovog svemirskog broda hvata panika. Oni predviđaju skori dolazak smrti uzrokovan gušenjem, nedostatkom vode i hrane, smrzavanjem. Ostali troše zalihe koje se bliže svom kraju i ne obaziru se na upozorenje. Oslanjaju se na to da će nekom nešto u posljednjoj minuti pasti na um, što će dovesti do spasenja svih...“

U kratkom vremenskom periodu čitanja ovog teksta, na našoj Planeti se dešavaju velike promjene koje radikalizuju ekološke probleme i ekološku krizu, i sve više dovode u pitanje život na Planeti.

“Za čitanje teksta `Svemirski brod Zemlja` trebalo Vam je otprilike jedan minut. Tokom jednog minuta...

... desi se emitovanje ugljendioksida u ukupnoj količini od 38.000 tona,

... ljudi unište 3,5 kvadratnih kilometara šume,

... proizvedemo preko 15.000 tona smeća,

... 90 novih automobila dodatno optereti našu životnu sredinu,

... oko 60.000 tona zemlje biva naplavljeno,

... broj stanovnika na zemlji se poveća za 165,

skoro jedan kvadratni kilometar prirodnih površina se izgubi gradnjom ili ograđivanjem,

... oko 40 ljudi umire od gladi.“⁶²

Tako se pokazuje da se temeljni pojmovi *Moderne*, pa i *postmoderne*, moraju revidirati, a među njima svakako posebno mjesto zadobiva pojam *napretka*.

⁶² Đ. Slijepčević, B. Ilić, Đ. Mitrović, *Nova ekonomija u uslovima globalizacije i informatičkog društva*, Banja Luka, 2008, str. 192.

Nekada je „napredak“ izražavao ne samo optimizam i nadu, već „i obećanje sveopšte i trajne sreće“ ali se, u međuvremenu, pomjerio „ka svojoj suprotnosti, distopijskom i fatalističkom polu anticipacije“ predstavljajući „pretnju nemilosredne i neumitne promene koja ne predskazuje mir i spokoj, već kontinuiranu krizu i pritisak...“⁶³

Razvoj novih tehnologija u oblasti biologije, fizike i drugih disciplina, kao i njihova moguća primjena, može da predstavlja rizik bezbjednosne prijetnje. Otuda značaj – etike, etike nauka, posebno „etike brige“, koja će ukazati potrebu za novim mjerilima *progresa*.

Ta mjerila se nikako ne mogu odnositi na ona koja su isticala značaj beskonačnog napretka Nauke i Uma, te da se napredak ostvaruje potpunom dominacijom nad prirodom i njenim osvajanjem, kako su to mislili teoretičari *Moderne*. Napredak se ne može ostvariti tako što će nauka postati potpunim i apsolutnim sredstvom dominacije i iskorištavanja prirode. Nova mjerila *progresa* moraju otkloniti mehanicističku paradigmu instrumentalnog odnosa prema prirodi i na njeno mjesto izgraditi *holističku paradigmu održivog razvoja*. Ukoliko se to ne ostvari, neodrživi razvoj će postati još destruktivniji jer

⁶³ Z. Bauman, *Fluidni život*, Novi Sad, „Mediterran Publishing“, 2009, str. 85.

će i rizici sa kojima se suočavamo postajati sve veći.

Rizici sa kojima se čovječanstvo danas suočava su veoma ozbiljni. Ali, poseban problem koji se sa globalizacijom pojavljuje, odnosi se na našu pogrešnu percepciju globalizacije i njenih rizika.

Naša percepcija globalizacije nam pokazuje **nesposobnost predviđanja budućnosti**. Naime, „globalizacija, ograničena na poslovne poduhvate, prvenstveno se percipira kao gubitak kontrole nad sadašnjicom i nesposobnost predviđanja šta budućnost može doneti, a time i nesposobnost osmišljavanja sredstava za dovođenje budućnosti pod kontrolu“. Kako se čovječanstvo nalazi pred pragom samouništenja, za njegovo spašavanje je neophodna - **planetarna odgovornost**. Prema Baumanovom mišljenju, „logika planetarne odgovornosti“ je usmjerena prema „suočavanju sa globalno generisanim problemima“. Ta logika „proističe iz pretpostavke da trajna i istinska efikasna rešenja za probleme cele planete mogu biti pronađena i stvorena samo putem preoblikovanja i reforme mreže globalnih međuzavisnosti i interakcije. Umesto da cilj bude lokalno ograničavanje štete i lokalne koristi... globalnih ekonomskih sila, treba stvarati novu vrstu globalnog okruženja u kojem putevi ekonomskih inicijativa bilo gde na planeti više neće biti ćudljivi i vođeni samo trenutnim dobicima, bez usmeravanja pažnje

na propratne efekte i `kolateralne žrtve`, i bez pridavanja značaju društvenim dimenzijama ravnoteže između cene i dobitka“. ⁶⁴

Sjedinjene Američke Države su najveći potrošač i zagađivač Planete.

Sa svojih 5% od ukupnog svjetskog stanovništva, SAD su najveći potrošači svjetskih resursa. Podaci *Worldwatch Institute* za 1990. godinu pokazuju da SAD troše gotovo polovinu sirovinskih zaliha svijeta, 26% svjetske nafte i da u atmosferu izbacuju 26% oksida, azota i hemijskih gasova, a 22% ugljendioksida. Na taj način se pokazuje da SAD i neoliberalni kapitalizam guraju svijet u ambis, te da je proklamovani *american way of life* u stvari *american way of death*. ⁶⁵

Neoliberalizam zapravo vodi svijet u *way of death*.

Kao što se vidi, i Bauman, poput drugih teoretičara zabrinutih za stanje u kojem se nalazi čovječanstvo, insistira na potrebi da se „preoblikuje“ čovjekova praksa odnosa prema prirodi, a time i prema čovjeku. Ali, da li je to uopšte moguće učiniti u svijetu „negativne globalizacije“, pitanje je na koje još uvijek nije moguće dati potvrđan odgovor.

⁶⁴ Z. Bauman, *Fluidni život*, Novi Sad, „Mediterran Publishing“, 2009, str. 177, 182.

⁶⁵ D. Kalaić, *Američko zlo*, Beograd, „BIGZ“, 1994, str. 179-180.

Baumanova hermeneutika globalizacije je izrazito negativna. Iako i sam smatra da globalizacija ima i pozitivnih karakteristika, ipak Bauman ističe da je neoliberalno fundirana globalizacija negativna jer je katastrofična. Negativna je jer razara prirodu, nacionalne ekonomije, državnu suverenost i kulture, te razvija mnogobrojne rizike (socijalne nejednakosti, siromaštvo, nuklearno naoružanje, ratove), koji ugrožavaju bezbjednost i vode našem – samouništenju.

Poput Baumana, i Čomski je zabrinut zbog postojanja ozbiljnih prijetnji čovječanstvu koje, pored ostalih, prije svega vidi u postojanju nuklearnog oružja i klimatskih promjena.

Stvarnost samouništenja je realna pa, ipak, zabrinjava to što ne postoji jasna percepcija i način rješavanja problema, kao i sposobnost predviđanja budućnosti. Zato Bauman i govori o „ledenom brijegu“ koji je negdje sakriven i čeka „u maglovitoj budućnosti“, da bi nas zatim „uz muzičku pratnju“ i - potopio.

Nevjerovatno je sa kakvom „upornošću“ čovječanstvo ubrzano hrli u svoju propast. „Umjesto da živi u optimističnom dobu trijumfalizma, društvo 21. stoljeća ima neobično skromno mišljenje o svojim intelektualnim mogućnostima i sposobnostima“. Pa, i pored značajnih naučnih i tehnoloških dostignuća, „današnja je kultura

skeptična spram sposobnosti društva da zna više o svojoj budućnosti“. Čini se, sasvim suprotno, da mislimo da manje znamo o budućnosti nego ranijih stoljeća. Zapadna je kultura izgubila pouzdanje u moć nauke da predviđa budućnost i „buduće probleme“. Tako, „sumnja u sposobnost društva da se nosi s budućim problemima pobuđuje strah spram svijeta koji nam predstoji“.⁶⁶

Daglas Mek Artur je prije gotovo 8 decenija (1945) upozoravao: „Imali smo svoju poslednju šansu. Ako ne smislimo neki bolji i mnogo pravedniji društveni sistem, Armagedon će biti pred vratima“. Jasno je da je za uspostavljanje pravednijeg društvenog sistema neophodna izgradnja nove paradigme načina i filozofije života, proizvodnje materijalnih dobara i duhovnih vrijednosti koje, ipak, neoliberalna paradigma sa svojom destruktivnom hegemonijom nikako ne može ostvariti.

Naša kultura proizvodi probleme našeg postojanja. „Naši problemi ne proizlaze od naše tehnologije, naše ishrane, nasilja u medijima ili neke druge stvari koju radimo. Oni proizlaze od naše kulture – našeg pogleda na svet. Razlog zašto je većina rešenja ponuđenih za svetske krize nepraktična, jeste

⁶⁶ F. Furedi, *Poziv na teror: rastuće carstvo nepoznatog*, Zagreb, „Naklada Ljevak“, 2009, str. 104.

zato što ona proizlaze od istog pogleda na svet koji je uzrokovao problem“.⁶⁷

Ako bi čovječanstvo završilo u nekoj vrsti apokalipse i „*Titanik* sudbine“, pitanje koje se nužno postavlja glasilo bi: kako bi izgledala Zemlja na kojoj nebi bilo ljudi?

Odgovor na ovo pitanje je ponudila stranica „*What if*“.

Ističe se da bi, kad bi svi ljudi nestali sa Zemlje, za par sekundi nastupio kaos. Automobili bi bili bez vozača, avioni bi padali a vozovi bi iskakali iz šina. A, za sat vremena, započelo bi zamračenje širom svijeta; elektrane bi prestale da rade. Već, nakon jednog dana računari bi automatski isključili pogone u nuklearnim elektranama i tako bi se spriječila katastrofa. Nestalo bi električne energije. Nakon tri dana - ulice bi bile pune životinja, a nakon 10 dana popustile bi sigurnosne mjere u nuklearnim elektranama i pokrenule bi se lančane eksplozije koje bi raširile toksičnu radijaciju širom planeta. Životinje koje žive u pogođenim zonama bi uginule, a stoka i domaće životinje bi se povukle u planine. Nakon par godina - gradovi bi počeli da liče na parkove, radijacija bi se raščistila, a vegetacija bi počela da raste po ulicama i zgradama, i sve bi bilo prekriveno mahovinom. Već nakon 30

⁶⁷ T. Hartman, *Posljedni dani planete Zemlje: naučni dokazi za brzi kraj svijeta*, Beograd, „Metaphysica“, 2005, str. 7.

godina sateliti koji su lansirani da istražuju svemir bi se vratili na Zemlju. Kuće i neboderi bi se urušavali. *Nakon 40 godina* - globalno zagrijavanje bi nastavilo još 40 godina poslije ljudskog nestanka, a *nakon 60 godina* bi se morski život oporavio. *Nakon 150 godina* - priroda bi se vratila u svoje prirodno stanje, London bi postao močvara, u Vankuveru bi se iz snijega i leda izdizali kosturi visokih zgrada, a Las Vegas bi bio pustinja. I, konačno, *nakon 500 godina* šume bi postale zdravije nego što su bile u poslednjih 10.000 godina, a priroda bi izbrisala svaki trag ljudskog postojanja.⁶⁸

*

*

*

*

U pravu je Noam Čomski kada je rekao da je čovjekova vrsta „razvila sposobnost“ koju manifestuje „nemilosredno uništavajući

⁶⁸ <http://bigportal.ba/2018/08/09/kako-bi-izgledala-zemlja-da-na-njoj-nema-ljudi/> (09.08.2018).

okolinu“ i „proračunato napadajući druge ljude“. ⁶⁹

Neprestalni konflikti, sukobi i ratovi između država, naroda, etničkih, religijskih i drugih različitih i antagoniziranih grupa, pokazuju da ljudska vrsta gotovo stalno živi u stvarnom hobsijanskom stanju „rata svih protiv svij“ (*bellum omnium contra omnes*) u kojem je „čovjek čovjeku vuk“ (*homo homini lupus est*).

Obično se ratovi vode zbog prisvajanja i kontrole resursa – hrane, vode, šuma, zemljišta, nafte, uglja i drugih energenata. Ljudska istorija se pokazuje kao istorija militantnosti, militarizma, rata i ratovanja.

Prema nekim istraživanjima, u posljednjih 25 vijekova čovječanstvo je ratovalo i samo u većim oružanim ratnim sukobima provelo 1.400 godina. U preko 3.300 godina istorije koja nam je poznata, ratovalo se 3.100 godina, dok je samo dva stoljeća provedeno u nekakvom miru i u pripremama za rat. ⁷⁰

Pored te destruktivne crte odnosa ljudi prema „drugima“, i čovjekov odnos prema prirodi je, od industrijske revolucije pa do danas, takođe destruktivan.

⁶⁹ N. Čomski, *Hegemonija ili opstanak*, Novi Sad, „Rubikon“, 2008, str. str. 6.

⁷⁰ M. Mihalik, *Moral i rat*, Beograd, „Vojnoizdavački zavod“, 1976, str. 15.

Tragično iskustvo *Uskršnjeg* ostrva, ali i drugih civilizacija, pokazuje da opstanak čovječanstva zahtijeva promjenu kulture i načina života. Da bi čovječanstvo opstalo, neophodna je nova paradigma holističkog održivog razvoja, ona paradigma koju civilizacije koje su propadale nisu mogle izgraditi i zato su i - propale.

Da li stvarni scenario budućeg razvoja Planete predstavlja sudbina *Titanika* do koje može dovesti primjena neoliberalne hegemonije, ili će čovječanstvo uspjeti da se spasi oblikovanjem nove paradigme života, ostaje da se vidi...

LITERATURA

- *Aspekti globalizacije*, (Priredili: Vladimir Pavićević, Vladimir Petrović, Ivana Pantelić, Milan Sitarski, Goran Milovanović), Beograd, „Beogradska otvorena škola: Dosije“, 2003.
- Bagvati J., *U odbranu globalizacije*, Beograd, “Službeni glasnik”, 2008.
- Bakan J., *Korporacija: patološka težnja za profitom i moći*, Zagreb, „Mirakul“, 2006.
- Balj B., *Neoliberalizam – redukovana praktična filosofija*, Zrenjanin, „IP Beograd“, 2013.
- Barnett R. J., Muller R. E., *Globalni zahvat, moć multinacionalnih korporacija*, Zagreb „Globus“, 1979.
- Bauman Z., *Fluidna ljubav: o krhkosti ljudskih veza*, Novi Sad, „Mediterran Publishing“, 2009.
- Bauman Z., *Fluidni strah*, Novi Sad, „Mediterran Publishing“, 2010.
- Bauman Z., *Fluidni život*, Novi Sad, „Mediterran Publishing“, 2009.
- Bauman Z., *Globalization: The Human Consequences*, Cambridge, „Polity Press“, 1998.
- Bauman Z., *Postmoderna etika*, Zagreb, „AGM“, 2009.
- Beck U., *Moć protiv moći u doba globalizacije: nova svjetskopolićka*

- ekonomija*, Zagreb, „Školska knjiga“, 2004.
- Beck U., *Što je globalizacija*, Zagreb, „Vizura - Biblioteka Novi Poredak“, 2003.
 - Bek U., *Rizično društvo: u susret novoj moderni*, Beograd, „Filip Višnjić“, 2001.
 - Bek U., *Svetsko rizično društvo (u potrazi za izgubljenom sigurnošću)*, Novi Sad, „Akademska knjiga“, 2011.
 - Berč K. i Mihnjenko V., *Uspon i pad neoliberalizma – kraj jednog ekonomskog poretka?* Beograd, „Zavod za udžbenike“, 2012.
 - Borović B., *Dijabolični plan za porobljavanje čovječanstva*, „Geopolitika“, Beograd, novembar 2013.
 - Capra F., *Vrijeme preokreta*, Zagreb, „Globus“, 1987.
 - Chossudovsky M., *Globalizacija bijede i novi svjetski poredak*, Zagreb, „Prometej“, 2008.
 - Čomski N., *Hegemonija ili opstanak*, Novi Sad, „Rubikon“, 2008.
 - Čomski N., *Imperijalne ambicije (Razgovori s Noamom Čomskim)*, Beograd, „Beoknjiga“, 2009.
 - Čomski N., *Intervencije*, Novi Sad, „Rubikon“, 2008.

- Čomski N., *Jer mi tako kažemo*, Beograd, „Službeni glasnik“, 2016.
- Čomski N., *Kontrola medija (Spektakularna dostignuća propagande)*, Novi Sad, „Rubikon“, Beograd, „Beoknjiga“, 2009.
- Čomski N., *Kontrolisana demokratija*, Podgorica, „CID“, 1999.
- Čomski N., *Moć i teror*, Beograd, „Vulkan“, 2013.
- Čomski N., *Novi militaristički humanizam: Lekcije sa Kosova*, Beograd, „Plato“, 2002.
- Čomski N., *O anarhizmu*, Novi Sad, „Mediterran Publishing“, 2017.
- Čomski N., *Profit iznad ljudi: neoliberalizam i globalni poredak*, Novi Sad, „Svetovi“, 1999.
- Čomski N., *Propaganda i javno mnjenje (Razgovori s Noamom Čomskim)*, Novi Sad, „Rubikon“, 2006.
- Čomski N., *Rekvijem za američki san: deset principa koncentracije bogatstva i moći*, Novi Sad, „Akademska knjiga“, 2017.
- Čomski N., *Snovi i nadanja*, Beograd, „Vulkan“, 2013.
- Čomski N., *Svetski poredak: stari i novi*, Beograd, 1998.

- Čomski N., *Šta to (u stvari) hoće Amerika*, Beograd, „Institut za političke studije“, 1999.
- Dekanić I., *Geopolitika energije: uloga energije u suvremenom globaliziranom gospodarstvu*, Zagreb, „Golden marketing“, 2011.
- Dušanić B. J., *Neoliberalizam: rasprave u Akademiji ekonomskih nauka*, Beograd, „Catena mundi“, 2015.
- Eriksen H. T., *Paranoja globalizacije (Islam i svijet poslije 11 septembra)*, Sarajevo, „Sejtarija“, 2002.
- Ferguson N., *Velika degeneracija: kako se institucije raspadaju i ekonomije umiru*, Beograd, „Plato“, 2016.
- Furedi F., *Poziv na teror: rastuće carstvo nepoznatog*, Zagreb, „Naklada Ljevak“, 2009.
- Gidens E., *Odbegli svet: kako globalizacija preoblikuje naše živote*, Beograd, „Stubovi kulture“, 2005.
- Gidens E., *Posledice modernosti*, Beograd, „Filip Višnjić“, 1998.
- Gidens E., *Sociologija*, Beograd, „Ekonomski fakultet“, 2005.
- *Globalizacija – argumenti protiv*, (Priredili Džeri Mander i Edvard Goldsmit), Beograd, „CLIO“, 2003.
- *Globalizacija i desuverenizacija*, Zbornik (Ur. V. Vuletić, J. Ćirić, U.

Šuvaković), Beograd, „Srpsko sociološko društvo – Beograd“ - „Institut za uporedno pravo – Beograd“, Kosovska Mitrovica, „Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini - Kosovska Mitrovica“, 2013.

- ***Globalizacija i glokalizacija: međunarodni tematski zbornik*** (Uredili i priredili Uroš Šuvaković, Olivera Marković-Savić), Kosovska Mitrovica, „Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini“, Beograd, „Srpsko sociološko društvo – Institut za političke studije“, Kosovska Mitrovica, 2017.
- ***Globalizacija i savremenost***, Zbornik radova (Priredio: Braco Kovačević), Banja Luka, „Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja“, 2014.
- ***Globalizacija – mit ili stvarnost***, (Priredio Vladimir Vuletić), Beograd, „Zavod za udžbenike i nastavna sredstva“, 2003.
- ***Globalizacija*** (Priredio: A. Milardović), Osijek-Zagreb-Split, „Pan liber“, 1999.
- Grup Dž., ***Korporatizam: tajna vlada Novog svetskog poretka***, Beograd, „Admiral Books“, 2012.

- Haralambos M., Holborn M., ***Sociologija: teme i perspektive***, Zagreb, „Golden marketing“, 2002.
- Harari N. J., ***Sapijens: kratka istorija ljudskog roda***, Beograd, „Biblioner“, 2014.
- Hardt M., Negri A., ***Imperij***, Zagreb, „Multimedijalni institut Arkzin“, 2003.
- Hardt M., Negri A., ***Mnoštvo – rat i demokracija u doba Imperija***, Zagreb, „Multimedijalni institut“, 2009.
- Harris M. J., ***Ekonomija životne sredine i prirodnih resursa: savremeni pristup***, Beograd, „Datastatus“, 2009.
- Hartman N, ***Posljedni dani planete Zemlje: naučni dokazi za brzi kraj svijeta***, Beograd, „Metaphysica“, 2005.
- Harvi D., ***Kratka istorija neoliberalizma***, Novi Sad, „Mediterran Publishing“, 2012.
- Held D., ***Demokratija i globalni poredak***, Beograd, „Filip Višnjić“, 1997.
- Herman S. E., R. V. Mekčesni, ***Globalni mediji: Novi misionari korporativnog kapitalizma***, Beograd, „CLIO“, 2004.
- Hobsbaum E., ***Globalizacija, demokratija i totalitarizam***, Beograd, „Arhipelag“, 2008.
- ***Identitet i globalizacija***, Zenica, 2008.

- Ilić V., *Familija: medijski poredak novoga sveta*, Beograd, „Konras“, 2002.
- Kalaić D., *Američko zlo*, Beograd, „BIGZ“, 1994.
- Kanton Dž., *Ekstremna budućnost: najznačajnije tendencije koje će promeniti svet u narednih pet, deset i dvadeset godina*, Beograd, „CLIO“, 2009.
- Klein N., *Doktrina šoka (uspon kapitalizma katastrofe)*, Zagreb, „Grafički Zavod Hrvatske“, 2008.
- Klein N., *Ograde i prozori: dopisi s linija fronte spora o globalizaciji*, Zagreb, „V. B. Z.“ 2003.
- Kovačević B., *Devijacije i anomija*, Banja Luka, „Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka“, 2015.
- Kovačević B., *Država i desuverenizacija*, Banja Luka, „Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka“, 2016.
- Kovačević B., *Globalni ekonomski rat i humanitarne intervencije*, u: *Globalizacija i glocalizacija: međunarodni tematski zbornik* (Uredili

i priredili Uroš Šuvaković, Olivera Marković-Savić), „Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini“ - Kosovska Mitrovica, „Srpsko sociološko društvo – Institut za političke studije“ - Beograd, Kosovska Mitrovica, 2017.

- Kovačević B., Kovačević I., ***Globalne nejednakosti i bezbjednosne prijetnje***, Banja Luka, „Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja“, 2016.
- Kovačević B., Kovačević I., ***Klimatske promjene (mit ili realnost)***, Banja Luka, „Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka“, 2018.
- Kovačević B., Kovačević I., ***Sociology of Global Risk Society***, Banja Luka, „Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka“, 2017.
- Kovačević B., Petrović J., ***Siromaštvo i migracije: (bosanskohercegovačka perspektiva)***, Banja Luka, „Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna,

- bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka“, 2018.
- Kovačević B., *Rat i ekologija (Ekološke posljedice NATO bombardovanja Republike Srpske i SR Jugoslavije)*, Banja Luka, 2011.
 - Kovačević B., *Serbs in the New World Order*, Banja Luka, „Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka“, 2017. Dostupno na: <https://www.defendologija-banjaluka.com/index.php/izdanja>
 - Kovačević B., Vejnović D., Latinčić R., i dr., *Nezaposlenost i neizvjesnost...* Banja Luka, „Klub intelektualaca 123“, 2015.
 - Kovačević B., *Zarobljena država*, Banja Luka, „Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka“, 2018.
 - Kukić S., *Globalizacija – pro et contra*, u: *Identitet i globalizacija*, Zenica, 2008.
 - Kukić S., *Sociologija: teorija društvene strukture*, Sarajevo, „Sarajevo Publishing“, 2004.

- Kukić S., *Za globalizaciju solidarnosti i humanizma a protiv izrabljivanja i svijeta kapitala*, u: *Globalizacija i savremenost*, Zbornik radova (Priredio: Braco Kovačević), Banja Luka, „Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja“, 2014.
- Lape M. F., Kolins Dž., Roset P., *Dvanaest mitova o gladi u svetu*, Beograd, „CLIO“, 2005.
- Lisičkin A. V., Šeljepin A. L., *Globalna imperija zla: nova geopolitička raspodela snaga*, Banja Luka, „Udruženje sociologa“, Beograd, „Validus“, 2014.
- Malešević S., *Sociologija rata i nasilja*, Zagreb, „Naklada Jesenski i Turk“, 2011.
- Mandra A., *Osnovi sociologije*, Podgorica, „CID“, 2001.
- Martineli A., *Modernizam: proces modernizacije*, Podgorica, „CID“, 2010.
- Mihalik M., *Moral i rat*, Beograd, „Vojnoizdavački zavod“, 1976.
- Milanović B., *Bogataši i siromasi: kratka i neobična istorija globalne nejednakosti*, Beograd, „Službeni glasnik“, 2012.

- Milanović B., *Dobitnici i gubitnici: kratka i osebuja povijest globalne nejednakosti*, Zagreb, „TIM press“, 2017.
- Milošević Z., *Imperijalno razaranje država*, Beograd, „Institut za političke studije“, 2012.
- Milošević Z., *Otkrivanje države: prilog proučavanju (geo)političkih promena u svetu*, Beograd, „Institut za političke studije“, 2010.
- Milošević Z., *Unija korporativnog kapitalizma: ekonomski, politički i kulturni instrumenti Novog svetskog poretka*, Beograd, „Institut za političke studije“, 2014.
- Milutinović V., *Neoliberalna bajka: kritika neoliberalne ideologije*, Beograd, „Dosije studio“, 2014.
- Mumford L., *Mit o mašini: tehnika i razvoj čovjeka*, t. 1, Zagreb, „Grafički zavod Hrvatske“, 1986.
- *Na ivici – Živeti sa globalnim kapitalizmom* (Priredili Entoni Gidens i Vil Haton), Beograd, „Plato“, 2003.
- Neš K., *Savremena politička sociologija: globalizacija, politika i moć*, Beograd, „Službeni glasnik“, 2006.

- Paić Ž., *Politika identiteta: kultura kao nova ideologija*, Zagreb, „Antibarbarus“, 2005.
- Pečujlić M., *Globalizacija: dva lika sveta*, Beograd, „Gutenbergova galaksija“, 2002.
- Petrović-Piroćanac Z., *Geopolitika energije (Bitna razvojna komponenta društva u XXI stoleću)*, Beograd, „Institut za političke studije, Centar `Jugoistok`“, 2010.
- Petrović-Piroćanac Z., *Geopolitika hrane (Bitna razvojna komponenta društva u XXI stoleću)*, Beograd, „Institut za političke studije, Centar Jugoistok“, 2008.
- Piketi T., *Ekonomija nejednakosti*, Beograd, „Karpos“, 2018.
- Plevnik J., *Cijena novog poretka: svjetski izazovi nacionalnim interesima*, Zagreb, „Golden marketing – Tehnička knjiga“, 2009.
- Ponting K., *Ekološka istorija sveta: Životna sredina i propast velikih civilizacija*, Beograd, “Odiseja”, 2009.
- Randers J., *2052: Globalna prognoza za sljedećih četrdeset godina*, Zagreb, „Mate“, 2014.
- Reinert S. E., *Globalna ekonomija: kako su bogati postali bogati i zašto*

- siromašni postaju siromašniji*, Beograd, „Čigoja štampa“, 2006.
- Ricer Dž., *Savremena sociološka teorija i njeni klasični koreni*, Beograd, „Službeni glasnik“, 2009.
 - Riffkin J., *Biotehnološko stoljeće: trgovina genima u osvit vrlog novog svijeta*, Zagreb, „Naklada Jesenski i Turk“, 1999.
 - *Rizici globalnih katastrofa* (Priredili Nik Bostrom, Milan M. Ćirković), Smederevo, „Heliks“, 2012.
 - *Rizici i bezbjednosne prijetnje*, Zbornik radova (Priredio Braco Kovačević), Banja Luka, 2015.
 - *Rizici i eko-bezbednost u postmodernom ambijentu*, Zbornik radova, Novi Pazar, „Državni univerzitet u Novom Pazaru“, 2010.
 - Rodrik D., *Paradoks globalizacije: zašto svetsko tržište, država i demokratija ne idu zajedno*, Beograd, „JP Službeni glasnik“, 2013.
 - Saks D. Dž., *Doba održivog razvoja*, Beograd, „Centar za međunarodnu saradnju i održivi razvoj: Službeni glasnik“, 2014.
 - Santos B. De Soza., *Procesi globalizacije*, „Reč“, br. 68, 14. decembra 2002.

- *Senka Rima nad Vašingtonom (Pro et contra)*, Beograd, „Filip Višnjić“, 2002.
- Shiva V., *Ratovi za vodu: privatizacija, zagađivanje i profit*, Zagreb, „D. A. F.“, 2006.
- *Siromaštvo i globalna bezbjednost*, Zbornik (Ur. Braco Kovačević), Banja Luka, 2012.
- Smith M. J., *Sjeme obmane: razotkrivanje korporacijskih i vladinih laži o sigurnosti genetski modificirane hrane koju jedete*, Zagreb, 2005.
- Slijepčević Đ., Ilić B., Mitrović Đ., *Nova ekonomija u uslovima globalizacije i informatičkog društva*, Banja Luka, 2008,
- *Sociologija okruženja: sociološka hrestomatija* (Priredio: Ljubinko Pušić), Novi Sad, „Mediterran Publishing: Vojvođanska sociološka asocijacija“, 2014.
- Sol R. Dž., *Propast globalizma i preoblikovanje sveta*, Beograd, „Arhipelag“, 2011.
- Steger B. M., *Globalizacija*, Sarajevo, „Šahinpašić“, 2005.
- Stiglic E. Dž., *Protivrečnosti globalizacije*, Beograd, 2002.
- Stiglitz E. J., *Globalizacija i dvojbe koje izaziva*, Zagreb, „Algoritam“, 2004.

- Stiglitz E. J., *Uspjeh globalizacije: Novi koraci do pravednoga svijeta*, Zagreb, „Algoritam“, 2009.
- Šijaković I., *Globalna ekonomija i terorizam*, Banja Luka, „Acta economica“, br. 2, 2003.
- Šijaković I., *Sociologija – uvod u razumevanje globalnog društva*, Banja Luka, „Ekonomski fakultet“, 2008.
- Šijaković I., Vilić D., *Sociologija savremenog društva*, Banja Luka, „Ekonomski fakultet“, 2010.
- Šimleša D., *Kako potrošiti svijet: mala škola ratova za resurse*, Zagreb, „Društvo za promicanje književnosti na novim medijima“, 2013.
- Šolte A. J., *Globalizacija: kritički uvod*, Podgorica, „CID“, 2009.
- Štiglic Dž., *Protivrečnosti globalizacije*, Beograd, 2004.
- Šulce H., *Država i nacija u evropskoj istoriji*, Beograd, 2002.
- Tarner H. Dž., *Sociologija*, Novi Sad-Beograd, „Mediterran Publishing“, 2009.
- *Terorizam u budućnosti* (Ur. M. Taylor i J. Horgan), Zagreb, „Golden marketing“, 2003.
- Tester K., *The Social Thought of Zigmunt Bauman*, „Palgrave Macmillan“, 2004.

- Vestad A. O., *Globalni hladni rat: intervencije u Trećem svetu i oblikovanje našeg doba*, Beograd, „Arhipelag“, 2008.
- Vidal G., *Rat iz snova (Krv za naftu – razvoj američkih imperijalnih ambicija)*, Beograd, „Čarobna knjiga“, 2004.
- Vidojević Z., *Kuda vodi globalizacija*, Beograd, „IP `Filip Višnjić` - Institut društvenih nauka“, 2005.
- Walker R. C., *Moderna tehnologija i civilizacija (uvod u ljudske probleme u doba strojeva)*, Zagreb, “Naprijed”, 1968.

Internet izvori:

- <http://bigportal.ba/2018/08/09/kako-bi-izgledala-zemlja-da-na-njoj-nema-ljudi/>
- <http://bigportal.ba/2018/07/31/prirodne-resurse-trosimo-brze-nego-sto-se-regenerisu/>
- <http://bigportal.ba/2018/02/03/u-vazduhu-je-toliko-co2-da-nove-sume-vise-ne-mogu-da-nas-spasu/>
<http://bigportal.ba/2017/09/28/prije-50-godina-bili-su-najbogatiji-na-svijetu-a-sad-jedva-prezivljavaju/>

- <http://bigportal.ba/2017/09/21/imamo-malo-vremena-naucnik-izracunao-kada-ce-covjecanstvo-nestati/>
- <http://bigportal.ba/2017/09/04/dobitnici-nobelove-nagrade-opisali-kako-ce-covecanstvo-nestati/>
- <http://bif.rs/2018/11/politicka-odgovornost-za-razvoj-vestacke-inteligencije-da-li-ce-nam-vrednosti-odrediti-algoritmi-pusteni-s-lanca/>
- Čomski Noam, *Nuklearno oružje, klimatske promene i izgledi za opstanak*; Dostupno na: <http://www.6yka.com/novost/108919/noam-comski-nuklearno-oruzje-klimatske-promene-i-izgledi-za-opstanak>
- <https://net.hr/danas/znanost/dvije-mozemo-sprijeciti-ali-trecu-stephen-hawking-upozorava-na-tri-stvari-koje-mogu-unistiti-covjecanstvo/>
- <https://net.hr/danas/znanost/izumiranje-na-planetu-zemlji-rezultati-najnovije-studije-su-alarmantni-covjecanstvo-bitrebalo-reagirati/>
- <https://nova-akropola.com/covjek-i-svijet/aktualno/globalizacija/>
- <https://www.oslobodjenje.ba/o2/tehnologija/nauka/deset-velikih-izazovacovjecanstva-do-2050>

- <http://www.rtvbn.com/3931822/globalno-zagrivanje-rizicno-po-zdravljenajugrozeniji-evropljani>
- <https://www.vecernji.hr/techsci/10-prijetnji-koje-mogu-unistiti-zivot-na-zemlji-pandemije-asteroidi-klimatske-promjene-ili-je-sve-samo-matrix-1151057>

BRACO KOVAČEVIĆ IRINA KOVAČEVIĆ
GLOBALIZACIJA DESTRUKCIJE

Štampa:
MARKOS, Banja Luka

Za štampariju:
Igor Jakovljević

Tehnička priprema:
Danijel Jović

Tiraž:
200

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

316.42:316.624

КОВАЧЕВИЋ, Брацо, 1952-

Globalizacija destrukcije / Braco Kovačević, Irina Kovačević. -
Banja Luka : Evropski defendologija centar za naučna, politička,
ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka
istraživanja, 2019 (Banja Luka : Markos). - 128 str. ; 20 cm

Tiraž 200. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija:
str. 111-128.

ISBN 978-99976-22-44-0

1. Ковачевић, Ирина [аутор]

COBISS.RS-ID 8103448

ISBN 978-99976-22-44-0

9 789997 622440